

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

AİLEDE GEÇİMSİZLİK PROBLEMİ VE HADİSLERLE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

THE DISSENSION PROBLEM IN THE FAMILY AND THEIR SOLUTION
SUGGESTIONS WITH HADITHS

Tahsin KAZAN

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üni. İlahiyat Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0002-7675-9000>,
tkazan12@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 9 Kasım 2020 / 9 November 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Aralık 2020 / 10 December 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2021 / 15 January 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar / January – Spring 2021

Cilt / Volume: 7, **Sayı / Issue:** 1, **Sayfa / Pages:** 172-202.

Cite as / Atıf: Kazan, Tahsin. “Ailede Geçimsizlik Problemi ve Hadislerle Çözüm Önerileri [The Dissension Problem in the Family and Their Solution Suggestions With Hadiths]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 7/1 (Ocak/January 2021), 172-202.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Öz

İslâm, insanın dünya ve ahiret saadetini sağlamayı hedefleyen bir din olup aileyi, korunması gereken beş esasın arasına almıştır. Bu itibarla toplumu ve onu ayakta tutan tüm unsurların korunmasına yönelik tedbirler aldığı bilinen bir husustur. Hz. Peygamber'in ailenin korunmasına yönelik hadisleri, konunun önem ve ciddiyetini ortaya koymuştur. Nitekim İslâm, toplumun temel taşı olan ailenin sağlam olmasına itina göstermiş, ailenin salâhını toplumun salâhı, ifsadını da toplumun ifsadı olarak değerlendirmiştir. Zira kişinin bireysel ve toplumsal ilişkilerinin şekillenmesinde aile, temel bir fonksiyona sahiptir. Nitekim aileyi ayakta tutmak, onun devamlılığını sağlamaya yönelik mücadele etmek, kişiyi hayata bağlayan önemli bir unsurdur.

Modern hayatın etkisi ile evlenmelerin azaldığı, boşanmaların arttığı bir dünyada yaşamaktayız. Modernitenin aile için ürettiği değerler ile İslâm'ın aile yapısı arasında bazı zıtlıklar bulunmaktadır. İslâm'ın değer dünyasında nikâhsız birliktelik zina olarak değerlendirilirken modern yaşamda bireysel tercih ve özel hayata saygı olarak ifade edilmekte ve meşruiyet kazandırılmaktadır. Sekülerizm, hayatın merkezine kadını almakla aile kurumunu farklı bir noktaya taşımıştır. Seküler bakışın oluşturduğu bu değişim, Müslüman toplumu da ciddi manada etkilemiştir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in hadislerinden hareketle ailenin dağılmasına yol açan faktörler ve bunlara yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber'in aile ile ilgili tüm hadislerine yer vermek makalenin boyutunu aşacağından sadece ailenin kuruluşuna, korunmasına ve dağılmakta olan aile kurumunu kurtarmaya yönelik rivayetlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Aile, Sorumluluk, Aile Kurumunun Korunması, Ailenin Dağılması.

Abstract:

As a religion aiming to ensure happiness in both the world and the hereafter, Islam takes the "family" among its five principles to be preserved. Therefore, it is known that it takes precautions in order to protect all the elements that keep the society alive. The hadiths of prophet Mohammad on the protection of the family reveal the importance and seriousness of the matter. Islam has given importance to family life that is the basic foundation of the society. Islam regards the improvement of the family as the improvement of the public and dissension of the family as the dissension of the public, as family has a basic function in shaping individual and social relations of the person. Thus, sustaining family, making effort in order to provide its continuance is an important element that connects the person to life.

We live in a world where marriage rates decrease and divorcements increase with the effect of modern life. There are some oppositeness between the values that modernity produces within the family and the construction of the Islamic family. While evaluated as adultery to concubinage, it is considered as a personal preference and respect to privacy in modern life so it is being legitimated. Secularism has brought the institution of the family to a different point by taking women to the center of life. This difference, which is created by secular notion, also affected the Muslim society in a whole different level. In this study, based on the hadiths of the prophet Mohammad, the factors leading to the separation of the family and suggestion to them are emphasized. Since all the hadiths of Prophet Mohammad about the family will exceed the size of the article, only rumours about the establishment, protection and saving from separation of the family are included.

Keywords: Hadith, Family, Responsibility, Protection of the Family Institution, Separation of the Family.

Extended Abstract

Islam is a religion that aims to ensure the happiness of man in the world and the hereafter, and it has included the family among the five principles that should be protected. In this respect, it is a known matter that it takes measures to protect the society and all the elements that keep it alive. The hadiths of the Prophet for the protection of the family revealed the importance and seriousness of the issue. As a matter of fact, Islam paid attention to the soundness of the family, which is the cornerstone of society, and regarded the family's right as the right of the society, and the corruption of the society as the deception of the society. Because the family has a basic function in shaping the individual and social relations of the person. As a matter of fact, keeping the family alive and struggling to ensure its continuity is an important element that connects the person to life. According to Islam, the family is not just an institution, it is the key to heaven or hell. This institution should be started with the consent of Allah, and should be considered as two parts of a whole that complement each other, not as opposites. Spouses should be aware of their responsibilities and find solutions to the problems they encounter with the guidance of the Quran and hadiths.

Damage to the family establishment causes damage to the social structure and this situation accelerates the social collapse. Prevention of harm to the society will be ensured by the proliferation of families with sound infrastructure. Marriage, which is the first step for the formation of the family, is an inherent structure that is necessary for the continuation of the generation and the continuation of world life. The first man was Hz. Adam and Eve were created together. This is the proof that being a family was created with the first creation. The examples we encounter in the verses of the Quran and hadiths reveal the importance of marriage that it should be based on the foundations of love and mercy. Individuals should be aware of the importance of this institution while stepping into marriage and act with this awareness. Couples should meet before getting married and try to get to know each other closely. Because this will be an important step in detecting some future unrest. The point to be noted here is that there should be a third person in this meeting. The issue of equivalence between people who will marry is also of great importance in the continuation of the marriage. Couples should be in equal or close position to each other in religiousness, moral virtues, cultural, educational level, wealth, poverty and so on, and there should be no gap between them. The most important characteristic of a woman to be married should be piety and morality. Likewise, women should seek good morals and piety first in men. The Prophet is the best example for us about family life as in all his actions. Today, feminist approach ignores these and defends that masculinity oppresses women and bases this on Islam. However, Islam does not allow neither women nor men to oppress women.

Both men and women have responsibilities in the family institution. The man should not see his wife as a servant of the house, but should make her feel valuable. Taking the attention of the Prophet to his wives as an example, a Muslim man should spare enough time for his wife. The woman should not be insatiable and greedy, she should be tolerant, having good morals, and producing solutions, not causing problems in marriage. Although the religion of Islam does not welcome divorce, it permitted divorce when it is decided that the marriage cannot be carried out. In a hadith of the Prophet, he said, "The thing that Allah dislikes the most among those who have made lawful is talaq." Among all these, the main duty and responsibility of the man is to keep the family alive and never to be the party that destroys the home. Spouses can achieve this with love and respect, empathy, loyalty, acceptance of their mistakes and faults, awareness of their responsibilities and consultation. These are the main advice that the Prophet gave us about marriage. The Prophet applied these in his marriages personally and drew a spouse profile that would set an example for all humanity. When Hz. Aisha became jealous of her and acted impulsively, he met this situation with patience and calmness, and showed us that this situation was due to the nature of human beings and that it would be best to act in a knowing manner.

We live in a world where marriages decrease and divorces increase with the effect of modern life. There are some contradictions between the values that modernity produces for the family and the family structure of Islam. While unmarried togetherness is considered as adultery in the value world of Islam, it is expressed as individual choice and respect for private life in modern life and legitimacy is gained. Secularism has brought the institution of the family to a different point by placing women at the center of life. This change created by the secular perspective has seriously affected the Muslim community. In this study, the factors leading to the breakup of the family based on the hadiths of the Prophet and solution suggestions for them are emphasized. Since all the hadiths of the Prophet about the family will exceed the size of the article, only the rumors aimed at the establishment and protection of the family and saving the family institution that is falling apart are included.

The most important value that keeps the family alive is the child. The sacrifice of Akika, which is slaughtered immediately after birth, is the best indicator of the value given to children in Islam. While raising their children, parents should touch their hearts and strive to be committed to spiritual values. Compassion is the most important and most

effective method in this education. Be fair without discriminating between children, Parents should show the necessary devotion to children to be a good cion. In this respect, it should not be forgotten that children are entrusted to God, and parents must fulfill their duties properly in order to raise them as moral individuals.

GİRİŞ

Sağlam ve güçlü toplumlar, ancak fertleri arasında fikir ve gaye birlikteliği olan ve kendi bünyelerinde kaynaşmış ailelerden oluşur. Toplumun parçalanıp dağılmasını engelleyen aile, çocuğu sosyal hayata hazırlayan, kültürel değerlerin benimsetilmesini sağlayan ve arzu edilen şahsiyetin oluşmasına katkıda bulunan bir okul görevi görmektedir. Arapça lügatte aile *الأسرة*/üsre kelimesi ile karşılanmaktadır ki, anlam olarak “zırh” demektir.¹ Zira aile de tıpkı bir zırh gibi bireyi maddî ve manevî bakımdan dış tehlikelere karşı korumaktadır. Ayrıca bu kelimenin idrarı tutmak anlamına da gelmesi ailenin, fertlerini bir arada tutan bir kurum olmasındandır.² Toplumun temel taşı olarak aile, kadın ve erkeğin nikâh akdi gibi hukuki sözleşmeyle bir araya gelmeleri neticesinde oluşan bir kurumdur. Aile bağlarının güçlü veya zayıf olması topluma da yansımakta, ailenin fertleri arasında tesis edilen sevgi veya onları birbirinden uzaklaştıran kötülük toplumun tüm katmanlarına sirayet etmektedir. Aile manevî ve ahlakî değerler üzerinden inşa edilmezse yıkılmaya mahkûmdur. Bu itibarla sağlam esaslara dayanmayan aile harçsız yapılmış bir bina gibidir. Küçük sarsıntıya bile mukavemet edemez. Böyle bir ailede yaşayan fertler, rüzgârın esintisine göre yön değiştiren, güneşe göre şekil alan ve sokaklarda sürüklenen yapraklar gibidir.³

İslam’ın nazarında ailenin çöküşü, toplumun çöküşüdür. Zira toplumsal hayatın iyileştirilmesi, öncelikle aileden geçmektedir. Sağlam aileler toplumun da düzelmesine ve sağlam bir zeminde hayatini sürdürmesine imkân sağlamaktadır. Nitekim bu korunaklı müessesenin zarar görmesi toplumsal bağı da zayıflatmaktadır. Bunun için aile, bireylerin dış ve iç tehditlere karşı kendilerini korumaya çalıştıkları önemli bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda aile, Allah’tan istenilen duanın karşılığıdır. Nitekim bir ayette, “... ‘Ey Rabbimiz! Bizçe göz aydınlığı olacak eşler ve çocuklar lütfet ve bizçi takva sahiplerine önder kıl.’”⁴ buyurulmaktadır.

Tarih boyunca aile kurumu hep var olmuş ve İslam’la daha sağlam bir hüviyet kazanmıştır. Seküler dünya anlayışı ile aile kurumu hiçbir zaman olmadığı kadar yara almıştır. Günümüz aile yapısında kadın-erkek eşitliğine yapılan vurgu, hayatın tüm alanlarında kadın istihadamı, kadın özgürlüğü ve çağdaş görüntüsü modern ve seküler kültürün başardığı

¹ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî, *Tebzîbü'l-lugat*, thk, Muahmmed İvad, (Beyrut: Dâru İhyâi’Türâsi’l-Arabî, 2001), 13/43.

² İbn Manzûr Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er- Rûveyfî, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 4/19-20.

³ İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 20.

⁴ Furkan, 25/74.

mevzulardan biri olmuştur.⁵ Bu akım ve anlayışa karşı Müslümanlar ciddi reaksiyon gösterememiştir.

Aile ve medeniyeti kuran insanlardır. İslam'a göre aile olmanın temel koşulu olan evlilik, fitrîdir. Kur'an'da "*Allah sizde kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar bâla bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?*"⁶ buyrulmak suretiyle bu gerçek ifade edilmiştir.

Bu çalışmada ailede yaşanan sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri hadisler merkeze alınarak ortaya konulmuştur. Hadislerin sıhhati ve şarihlerin anlayışı irdelenmiş hadislerle yer verirken daha çok yaşanmış fiilî rivayetler tercih edilerek konu ele alınmıştır. Bu itibarla hadis kaynaklarında yer almayan ancak içerdiği mesaj itibarıyla doğruluğuna inandığımız tali kaynaklardan az da olsa istifade edilmiştir. Buhârî ve Müslim dışında yer verdiğimiz hadislerle ilgili nihâî hüküm ifade edilmiştir.

İslam insani ve fitrî olan yapının bozulmaması için bir takım önerilerde bulunmuştur. Ailenin oluşması için ilk adım olan evliliği ele almak aileden önceki süreç açısından önem arz eder.

1. Evliliğin Fitrî oluşu

Kur'an evlilik ve sözleşmesini ağır ve sorumluluk gerektiren "misâk-ı galiz" olarak nitelendirmektedir.⁷ Evlilik neslin devamı ve dünya hayatının sürdürülmesi için zorunludur. İlk insan (Âdem)in yaratılması ile birlikte eşi (Havva)nın var edilmesi, evliliğin ve aile olmanın sünnetullahın gereği olduğunu göstermektedir. İslam, aileye kurumsal kimlik kazandırmanın ve onun üzerine titremenin aslî bir görev olduğunu belirtmektedir.⁸ Kur'an evliliğin fitrî oluşunu şöyle ifade etmektedir: "*Ve O, iki eşi, erkeği ve kadını yarattı.*"⁹ Allah Teâlâ, "*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığı ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.*"¹⁰ beyanıyla eşe duyulan ihtiyacın insan fitratına kodlandığını, bunu meşru biçimde karşılayan evliliğin ise sevgi ve rahmet temelleri üzerine kurulması gerektiğini belirtmiştir.

Hz. Peygamber, evliliği peygamberlerin değişmeyen ortak sünneti ve onların müşterek tavsiyesi olarak görmektedir.¹¹ Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) evliliğin fitrî oluşunu ifade eden hadisin şerhinde; haberde geçen "peygamberlerin sünneti", ile çoğunluğun sünneti şeklinde

⁵ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014), 32.

⁶ Nahl, 16/72.

⁷ Nisâ, 4/21.

⁸ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, (İstanbul: İfav Yayınları, 2012), 18.

⁹ Necm, 53/45.

¹⁰ Rûm, 30/21.

¹¹ Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsâ b. Dahâk Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîb*, thk, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Mısır: Mektebetü'l-Mustafa el-Halebî, 1388/1968), "Nikâh", 1. Tirmizî, hadisin hasen ve garib olduğuna hükmetmiştir. Bkz; Tirmizî, "Nikâh", 1.

takyid etmek gerekir, zira Hz. İsa gibi evlenmeyen peygamberlerin de var olduğunu, söylemektedir.¹²

2. Hz. Peygamber'in Evliliğe Teşviki

Evlilik, insan hayatını derinden etkileyen önemli ve ciddi bir olgudur. Bireysel yaşayıştan toplumsallaşmaya ilk adımın atıldığı önemli bir süreçtir. Allah Teâlâ Kur'ân'da, “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfıyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakıyla bilendir” buyurmuştur.¹³ Bu ayet ile iyi niyetle kurulan bir yuvaya Allah'ın bereket vereceğini, bu itibarla imkânların kısıtlılığının nikâha engel olmadığı da ifade edilmiştir. Hz. Peygamber evlenme şartlarına sahip ve evlilik sorumluluklarını yerine getirebilecek kimselerin evlenmesini emir ve tavsiye etmiştir. Ergenlik çağında olup yeterli olgunluğa ulaşmış, evlenme konusunda sorumluluklarının farkında olan kız ve erkeklerin evlenip yuva kurmalarını isteyen Hz. Peygamber, “Ey gençler! Sizlerden hanginizin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü bu, gözü harama düşmekten daha çok alıkoyar ve namusu, iffeti daha çok korur. Evlenmeye gücü olmayan oruç tutsun. Zira o, şehvet hissini frenler”¹⁴ hadisi ile evliliği, iffetin korunması ve haramdan uzak durmanın yolu olarak göstermiştir. Evlenip aile olmanın sorumluluklarını yerine getirmekten uzak olan kişilerin evliliği ise kerih görülmüştür.¹⁵ Ayrıca iffeti koruma amacıyla yapılan evliliğe Allah'ın yardım etmesinin bir hak olduğu da ifade edilmiştir.¹⁶ Zira evliliğin mesuliyet gerektiren bir olgu olduğu ve Allah'ın yardımı ile ancak müspet bir sonuç elde edileceği belirtilmiştir.¹⁷ Bir başka hadis-i şerifte ise; Hz. Peygamber “Nikâh, benim sünnetimdir. Sünnetimden yüz çevirenler benden değildir”¹⁸ buyurarak evliliği kendi sünneti olarak ifade etmiştir. Bu hadiste evlenip aile kurmanın nafîle ibadetlerden üstün olduğuna da işaret vardır. Serahsî (ö. 483/1090), evliliğin nafîle ibadetlerden daha faziletli olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹⁹ Hz. Peygamber Hz. Ali'ye (ö. 40/661) hitaben söylediği şu sözü ile evliliğin ertelenmeyeceğini de ortaya koymuştur: “Ey Ali! Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiğinde namazı (kılmayı), hazır olduğunda cenazeyi (defnetmeyi), dengini bulduğun zaman eşi olmayan kadını (evlendirmeyi).”²⁰

¹² Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü'l-mesâib şerhu Mişkâtü'l-Mesâib*, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1422/2002), 1/398.

¹³ Nûr, 24/32.

¹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. Muğire el-Cu'fi Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîb*, thk, Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir, (Dâru Tavkân-Necât, 1422), “Nikâh”, 3.

¹⁵ Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî İbn Dâkik el-İyd, *İhkâmü'l-ahkâm şerhu 'Umdeti'l-Abkâm*, (Mısır: Matba'atü Sünneti Muhammediyye, trs.), 1/168.

¹⁶ Tirmizî, “Fedâilü'l-cihâd”, 20.

¹⁷ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmiü'l-Tirmizî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, trs.), 5/242.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*, thk, Muhammed Fuâd Abdalbâkî, (Mısır: Dâru İhyâu'l-Kütübü'l-Arabî,1952), “Nikâh”, 1. Hadisin râvisi İsâ b. Meymûn nedeniyle bu rivayet zayıf kabul edilmişse de başka şahidlerle hasen olduğuna hüküm edilmiştir. Buhârî İsâ b. Meymûn'un münker bir râvi olduğunun savunmuştur. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, (Dekın: Dâiretü'l-Me'ârifü'l-Osmâniyye, 1407/1986), 6/401.

¹⁹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 4/193.

²⁰ Tirmizî, “Salât”, 127. Bu hadis hasen kabul edilmiştir. Bkz; Tebrîzî, Muhammed b. Hatîb el-'Umerî, *Miškâtü'l-Mesâib*, thk. Nasirüddîn Elbânî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985), 1/192.

Evlilik için atılan ilk adımla yeni bir aileye dâhil olma süreci başlamıştır. Bu aşamada dikkatli olunması ve sürecin sağlıklı yürüyebilmesi için evlilik kararı almış bireylere ailelerin desteği şarttır.²¹ Zira evlilik, sorumluluk isteyen önemli bir meseledir. Sorumluluğun paylaşılması bireylere yüklenen ağır yükü hafifletecektir. Aksi takdirde bu hal tecrübesiz olan gençleri zora sokacaktır. Nitekim Hz. Peygamber'in şu uyarısı, önemli mesajlar içermektedir: “*Evlenmeye gücü yetenleriniz (evlilik külfetinin altından kalkabileceğine güvenenleriniz) evlensin.*”²² Bu hadiste Allah Resulü, realiteye işaret etmiş, evlenen çiftlere evlilik öncesi maddî ve manevî yönden de hazır olup olmadıklarını gözden geçirmelerini istemiştir. Bu hakikat ile birlikte gençlerin evlilik kararını samimi bir şekilde almaları halinde Allah'ın inşa edilecek yuvayı bereketlendireceğini ifade etmiştir.²³ Ayrıca o, “*dünya bir geçimden ibarettir. Bu geçim dünyasının en güzel nimeti de sâliha kadındır.*”²⁴ buyurmak suretiyle uyumlu (sâliha) kadının Allah'ın en güzel nimeti olduğunu vurgulamıştır. Sâliha kadın; dindâr, bakımlı, güzel ahlak sahibi, eşine sadakatla bağlı ve tasarruflu olan kadındır.²⁵

Allah Resulü, aile olmanın ilk adımı olan evlilik için sadece teşvikte bulunmamış, bu konuda kararlı olan eş adaylarına sağlıklı bir evliliğin gerçekleşmesi için bazı tavsiyelerde de bulunmuştur. Örneğin evlenecek kişilerin nikâh akdinden önce görüşmelerini uygun bulmuştur. Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670) bu hususta bizzat yaşadığı hadiseyi şöyle anlatıyor: “Bir gün Resûlullah'ın yanına vardım. Evlenmek istediğim kızıdan söz ettim. Peygamberimiz: “Onu gördün mü?” diye sordu. Ben de “Hayır görmedim” dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Git onu gör, bu durum, aranızda sevginin oluşması için daha uygundur” buyurdu. Ben de Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyarak kızın evine gittim. Hadiseyi aileye arzedince görüşmemizi uygun görmediler. Aile ile yaşadığımız diyalogdan rahatsız olan kız bana şöyle seslendi: ‘Eğer Allah'ın Nebisi sana ‘gör’ dedi ise, tamam görebilirsin. Bunun üzerine onu gördüm ve kendisiyle evlendim’ dedi.”²⁶ Tirmizî (ö. 279/892), bu hadisin açıklamasında şunu der: “Hz. Peygamber'in meveddetin devamı için onu görmem gerekir” şeklindeki açıklaması, aile kurumunun devamına yönelik önemli bir mesajdır. Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) evleneceği kadına Hz. Peygamber'in “*Evlenme niyeti ile bakabilirsin*” demesi üzerine onu görmüş ve onunla evlenmeye karar vermiştir.²⁷ Zira ön görüşme, aile olmak üzere ilk adımı atanların birbirlerini yakından tanımaları için önemli bir fırsattır. Evlilik öncesi görüşmenin meveddetin yanında bir diğer faydası da fiziki kusurlardan kaynaklanacak olan

²¹ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, 91.

²² Buhârî, “Savm”, 10.

²³ Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sabîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ, (Beirut: el-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/174. Haklim en-Nisâbüri'ye göre hadis *Sabîhayn* kriterlerine uygundur.

²⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût ve Âdil Mürşid, (Beirut: Muessetü'r-Risâle, 1416/1995), 2/127, Hadis No: 6567; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Câmiu's-Sabîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), “Redâ”, 17. Hadis Buhârî ve Müslim'in kriterlerine uygun olup sahihtir.

²⁵ Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferec el-Cevzî, *Keşfu'l-müşkil min hadisi's-Sabîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, (Riyad: Dâru'l-Vatan, trs.), 4/129.

²⁶ Tirmizî, Nikâh, 5.

²⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18.

muhtemel tartışmalara engel olmaktadır. Nitekim Ebû Hureyre'nin (ö. 58/678) "Peygamber'in yanında bulunuyordum. Bir kişi geldi ve Peygamber'e Ensar'dan bir kadınla evlenmek istediğini söyledi. Hz. Peygamber (s.a.s), ona: "Onu gör, çünkü Ensâr'ın gözlerinde bir şey (küçüklük ya da çakırlık) vardır" buyurdu.²⁸ Nevevî (ö. 676/1277), bu hadisin şerhinde Hanefî, Malikî, Şafî ve Hanbelî mezheplerine göre evlenecek kişilerin birbirlerini görmeleri müstehaptır.²⁹ Evlilik niyeti ile ön görüşmede dikkat edilmesi gereken husus, üçüncü kişilerin de bulunmasıdır. Hz. Peygamber "Siğden kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, yanında mahremi olmayan bir kadınla başbaşa kalmasın. Zira bunu yaparsa üçüncüleri şeytan olacaktır." buyurmuştur.³⁰

3. Evlenen Kişilerde Aranılan Özellikler

İnsan, bir eş ile hayatın zorluklarını aşmayı ve güzelliklerini paylaşmayı istediği için evlenme çabası içerisine girer.³¹ Her insanın kendine göre arzuları, tercihleri ve idealleri vardır. Hayatının belli dönemlerinde bunlara uygun kararlar alır. Zor ve hayati kararlardan biri de eş seçimidir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli hususun, dindarlık ve ahlâkî faziletlerin belirleyici olup olmadığıdır. İslâm, eş seçiminde öncelikli olarak eşlerin dini ve ahlaki yönlerine vurgu yapmaktadır. Zira bu husus, ailenin devamı ve kalıcılığı için önemli bir kriterdir. Hadislerde konuya dair tavsiyeler yer almaktadır. Din ve ahlak kıstaslarıyla birlikte dikkate alınması gereken başka hususlar da vardır. Örneğin evlenen çiftlerin birbirine denk olmaları nazar-ı itibara alınabilir. Zira özelde evlilik genelde hayatta birlikte yol alacak insanların birbirine yakın olması önemlidir. "Birlikte olacağımız eşler konusunda seçici davranın, denginizle evlenin. (Kızlarımızı da) emsalleriyle evlendirin."³² 'Aynî (ö. 855/1451), "tahayyeru" emir sığasını uygun eş bulmak için arayış içerisinde bulunmanın mendub olduğu şeklinde yorumlamıştır.³³

Evlilikte aranılan denklik; kültürel, ailevî, eğitim seviyesi, zenginlik ve fakirlik vb. konularda olabileceği gibi, dini yaşama noktasında da olabilir. Bir insanın evleneceği kişinin zengin, toplumsal saygı ve statüye sahip veya düzgün bir fiziki yapıda olmasını arzu etmesi tabii bir durumdur. Evlenen kişilerde bu özellikler arasında uçurumun olmaması daha uygundur. Sosyal seviye, toplumsal statü, kültürel farklar, örfte yakınlık veya uzaklık, mizaç uyumu veya çatışması, ekonomik imkânlar, kariyer, hayata bakış perspektifi ve din algısı gibi hususlar bazen evliliği bitiren sebepler olabilmektedir.³⁴

²⁸ Müslim, Nikâh, 12.

²⁹ Muhyüddin Yayha b. Şeref en-Nevevî, *Minhâc şerhu Sahîb-i Müslim*, (Beirut: Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1392), 9/210.

³⁰ Buhârî, "Nikâh", 111; Müslim, "Hac", 424.

³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hadislerle İslâm*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 4/49-50.

³² İbn Mâce, "Nikâh" 46; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk, Târik b. İvâdullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995), 1/141, Hadis No: 446. Elbânî'ye göre hadis hasendir.

³³ Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîb-i'l-Buhârî*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1421/2001), 20/78.

³⁴ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, 87.

Yukarıdaki hadisler, İslâm hukukunda ele alınan kefâetin/denkliğin kaynağını oluşturmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1875), kefâeti şu şekilde tarif etmiştir: “Zevce (erkek) ile zevcenin (kadının) birbirine bazı hususlarda müsavi ve mümasil olmalarıdır.”³⁵ Hanefiler, Mâlikîler, racih olan görüşe göre Şâfîiler ve Ahmed b. Hanbel’den (ö. 241/855) gelen bir görüşe göre evlenmede kefâete itibar edilmelidir.³⁶ Başta Hasan el-Basrî (ö. 110/728), olmak üzere Ebû Ca’fer et-Tahâvî (ö. 321/933), Ebü’l-Hasen el-Kerhî (ö. 340/952) ve İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi bazı fakihler evlilikte denkliği, göz önünde bulundurulması gereken bir kriter olarak görmemişler.³⁷

Hız. Peygamber, bir kadının taşıdığı dört sınıftan biri için evlenilebileceğini, belirtmiş bununla birlikte evlenen insanlara dindarlığı esas almalarını tavsiye etmiştir.³⁸ Hattâbî (ö. 388/998), bu hadise dayanarak Malik b. Enes’in (ö. 179/795) evlilikte dindaşlığı tek kıstas olarak gördüğünü, belirtmektedir.³⁹ Yine Hız. Peygamber bu konuda şu hususu da ifade etmiştir: “Kadınlarla (sadece) güzellikleri dolayısıyla evlenmeyin; olabilir ki, güzellikleri onları kötülüğe sevk eder. Malları için de evlenmeyin; olabilir ki malları da onları size karşı isyâna sevk eder. Fakat onlarla dinleri dolayısıyla evlenin. Dindar olan sıyahî/zenci bir câriye, diğerlerinden daha üstündür”⁴⁰ ve “Kim bir kadınla şöbretinden dolayı evlenirse Allah ancak onun kepaşeliğini, malı için evlenirse fakirliğini, soyu için evlenirse rezilliğini arttırır; iffeti için evlenenlere müjdeler olsun.”⁴¹ buyurarak dindar ve iffetli kadınlarla evlenilmesini tavsiye etmiştir.

Güzel ahlakın hâkim olmadığı bir ortamda yetişen kadınlarla evlenmeyi doğru bulmayan Hız. Peygamberin şu hadisi; “Gübrelikte biten gülden sakının!” O ne demek sorusuna: “Kötü ortamda yetişen güzel kızdır.”⁴² buyurarak evlilikte dikkat edilmesi gereken hususa ortaya koymuştur.

İslam’ın ön gördüğü evlilik kuralları arasında mümin erkeklerin müşrik kadınlarla evlenmemeleri dindaş eş bulma hassasiyetinin sonucudur. “Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiklerinde -onların imanlarını Allah daha iyi bilmekle beraber- siz onları sınayın. Eğer mümin olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere iade etmeyin. Bunlar onlara belâl değildir, onlar da bunlara belâl olmaz. Onlara (kocalarına) harcadıklarını (mehirleri) geri verin. Mehirlerini ödediğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmeniz de sakınca yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızı altında tutmayın. Siz harcadığınızı (verdiğiniz mehri) isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Allah’ın hükmü işte budur. Aramızda

³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahâtü Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), 2/8.

³⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, (Kahire: Mektebetü’l-Kâhire 1388/1968), 7/33; Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Hâşîye ale’s-Şerhi’l-kebir*, (Beirut: Daru’l-fikr, trs.), 2/21; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/21.

³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/33.

³⁸ Ebû Dâvud, “Nikâh”, 2. Hadis sahihtir. Bkz; Ebû Dâvud, “Nikâh” 2, Şuayb el-Arnâut, Dipnot: 1.

³⁹ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen*, Halep: el-Matba’atü’l-İlmiyye, 1351/1932, 3: 180.

⁴⁰ İbn Mâce, “Nikâh”, 6. Elbânî, hadisin zayıf olduğuna hükmetmiştir. Ancak İbn Hibbân Sahih’inde farklı bir isnadla rivayet etmiştir.

⁴¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, 3/21, Hadis No: 2342.

⁴² Muhammed b. Selâme b. Ca’fer b. Ali el-Kudâî, *Müsmedü’s-Şihâb*, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, (Beirut: Muessesetü’r-Risâle, 1407/1986), 2/96. Hadis No: 957.

hükümünü böyle veriyor. Allah hakkıyla bilmektedir, hüküm ve hikmet sahibidir."⁴³ ayetinde bu husus açıkça ifade edilmektedir. Bu hususun tek istisnası Ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmedir. İman etmiş kadınların Müslüman olmayan erkeklerle evlenmemelerini kadınların duygusallığı ve kâfirlerin Müslümanlar üzerinde velayetlerin olmaması ile izah etmek mümkündür.⁴⁴

Evlenen çiftler arasında dindaşlığın yanında ibadet ve takva yönünden de birbirlerine yakın olmaları önem arz eder. Zira farz ve nafile ibadetlere dikkat eden bir erkekle farzlara bile riayet etmeyen bir kadının yuva kurmaları halinde bu evlilik, eşinin dini noktada hassasiyet sahibi olmasını isteyen kocasının baskısı, kadın açısından bir işkenceye dönüşebilecektir. Nitekim "*Sâlib olanları, sâliba olanlarla evlendirin.*"⁴⁵ hadisinin metninden evlenen kişilerin salâh sıfatını taşımaları evlilikte aranan bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Zira ahlaklı ve takva sahibi eş, dünyadaki en güzel nimettir. Nitekim Allah Resulü, Hz. Fatıma'ya verecek sadece bir zırhı olan Hz. Ali ile onu evlendirmiştir. İsteseydi zengin biri ile de evlendirebilirdi. Bu tercihi ile Hz. Peygamber bize adeta kalpteki imanın en güzel zenginlik olduğu bilgisini vermiştir. Dolayısıyla eş seçiminde zenginliğe değil, dindarlık ve güzel ahlaka bakılmalıdır. Bir hadiste bu husus şöyle ifade edilmiştir: "*Dindarlığımı ve ahlakımı beğendiğiniz biri gelip sizden kız isterse onunla kızınızı evlendirin. Eğer bunu yapmazsanız (malı için reddederseniz) yeryüzünde büyük bir fitne ve yaygın bir fesat meydana gelecektir.*"⁴⁶ Münâvî (ö. 1031/1622), hadisi şerh ederken bazı rivayetlerde ahlak kelimesi yerine "emanet" kavramının yer aldığını ve evlenecek kişilerin ahlak ve emanette müsavi olmaları gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷

Ahlak ve emanet gibi üstün karakterlere sahip olmak sadece kadınlarda aranan kriterler değildir. Kadın da erkekte aynı sıfatları aramalı ve beğendiği özellikler erkekte varsa evlilik kararı alabilir. Muaviye b. Ebî Süfyân (ö. 661-680) ve Ebû Cehm Âmir b. Huzeyfe (ö. 70/690), Fatıma bnt. Kays'a (ö. 54/674) evlilik teklifinde bulunmuşlardır. Hz. Peygamber kendisine danışan Fatıma'ya, "*Muâviye malı az olan biridir ya da malını senden esirgeyecektir. Ebû Cehm ise sopası elinden düşmez. En iyisi sen Üsâme ile evlen*" buyurmuştur.⁴⁸ Şarihler, hadiste geçen "Ebû Cehm'in sopası elinden düşmez" cümlesini kadınlara karşı sert davranması veya edep ve terbiyelerinde baskıcı olması şeklinde yorumlamışlar.⁴⁹ Hâsılı kelim; Hz. Peygamberin Fatıma bnt. Kays'a verdiği bu tavsiyeden anlıyoruz ki, yuva kurmak isteyen kadın, erkeğin ahlakına dikkat etmelidir. Dolayısıyla evini geçindirmek zorunda olan erkeğin cimri ya da dünyaya çok meydediyor oluşu, yuvanın kurulmasında ve idamesinde engel teşkil edecek bir sebep olabilir.

⁴³ Mümtehine, 10.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rif, 1410/1990), 5/6.

⁴⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazled-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, thk, Nebîl Hâşim, (Beyrut: Daru'l-Beşâir, 1434/2013), 523, Hadis No: 2355.

⁴⁶ Tirmizî, "Nikâh", 3; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, Habiburrahman el-A'zamî, (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403), 6: 152 Hadis No: 10325. Hasen hasendir.

⁴⁷ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr şerhu'l- Câmi'is-Sağîr*, (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1356), 1/243.

⁴⁸ Müslim, "Talak", 36.

⁴⁹ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücbî el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvattâ*, (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, trs.), 4/106.

4. Ailede Geçimsizlik Nedenleri

Aile içi ilişkiler derin ve samimidir. Bu ilişkinin bozulmaması için İslâm, kadın ve erkeğe belirli hak ve sorumlulukları yüklemiştir. Bu ödevler eşitlik ilkesine göre değil adalet prensibine göre belirlenmiştir. Allah katında her ikisi de aynı şekilde hayatın hesabını verecektir. Hayatın tüm alanlarında Müslümanlara örnek olan Allah Resûlü aile konusunda da örnektir. Elbette onun hayatında da ailevî bazı sorunlar yaşanmıştır. Örneğin Hz. Peygamber eşleri ile yaşadığı bir tartışmada îlâ yapmış⁵⁰ ve bir ay boyunca onlarla görüşmemiştir.⁵¹

Aile kurumu sorunsuz değildir. Genelde aile içi problemler hem kadın hem de erkekten kaynaklanabilmektedir. Kadının hayattan soyutlanması gerektiğini düşünen zihniyetin yanında, modern toplumda feminizm adıyla kadını sosyal ve ekonomik haklar noktasında erkekle eşitlemeye çalışan, fakat bunu yaparken kadının tabiatını değiştiren zihniyet de mevcuttur. Modern hayatın dokunulmaz kutsalı, erkek-kadın eşitliğine dayanmaktadır. Bu olgu feministlerin amentüsü hükmündedir. Feminist yaklaşım, erkeklik gücünün kadın aleyhine bir sömürü ve şiddet aracı olarak kullanıldığını, erkeğin kadını ezdiğini, değersizleştirdiğini, eve kapattığını ve kadını erkeğe köle yaptığını savunmaktadır.⁵² Bunlardan biri tefrit, diğeri de ifratı temsil etmektedir. Kadının iş hayatına atılarak eşine karşı maddi anlamda üstünlük kurma çabası, erkeğin de gücünü kullanarak baskı oluşturmaya maalesef ailenin dağılmasına sebep olmaktadır. Oysaki İslâm, ne kadının erkeği ne de erkeğin kadını ezmesine müsaade etmektedir. Kadının erkeğe verilmiş ilahî bir emanet olarak gören İslâm'ın kadınları tahkir etmesi tasavvur edilmez.

4. 1. Erkekten Kaynaklanan Geçimsizlik Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Erkeğin davranışlarından kaynaklanan bazı huzursuzluklar ailenin dağılmasına neden olabilmektedir. Hz. Peygamber'den gelen rivayetler, şikâyetlerin daha çok erkekler hakkında olduğunu göstermektedir. Allah Resûlü, şikâyette bulunan kadınlara bazen boşanmalarını bazen de sabretmelerini tavsiye etmiştir. Sabretmenin mükâfatının ahirette verileceğini bildirmiştir. Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir rivayette bu husus şöyle dile getirilmiştir: “Hz. Âişe (ö. 58/678) annemizin yanına bir kadın gelip şunları söylemiştir: *“Ey Müminlerin annesi! Ben her gece bir gelin gibi süslenip kocamı karşıyorum. En güzel elbiselerimi giyiyorum, en güzel kokularını sürünüyorum, öylece eşimin karşısına çıkıyorum. Bunu da Rabbimin rızasını kazanmak için yapıyorum.”* Hz. Âişe kadına, *“Birazdan Resulullah gelir, sen derdini ona anlat, o senin derdine bir çözüm söyleyecektir.”* dedi. Allah Resulü geldiğinde kadını dinledi ve sonra ona: *“Sabret, kocamı dinle ve ona da itaat et!”* buyurdu. Bunun Allah katında ecrinin olup olmadığını soran kadına o, *“Sevap olmaz mı? Bir kadın Allah için imtihan olduğu sıkıntılara katlanırsa tabii ki sevap kazanır. Kendi evinde bir*

⁵⁰ Îlâ: kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasıdır. Detaylı bilgi için; Hamdi Döndüren, îlâ, *DİA*, (İstanbul, 2000), 22/31-32.

⁵¹ Buhârî, “Talâk”, 8.

⁵² Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, 132.

eşyayı kaldırıp başka bir yere bıraksa bile sevap vardır” buyurmuştur.⁵³ Rivayetin devamında Hz. Peygamber bu durumda kadının alacağı mükafatı beyan edince Hz. Âişe Ey Allah’ın Resûlü! “Erkeklerle bir şey yok mu? Ben erkeklerle acımaya başladım” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Olmaz olur mu ya Âişe! Elbette erkeklerle de mükafat vardır” buyurdu.

Hz. Peygamber’e aile mevzusunda gelen şikâyetlerin ekseriyetinin erkeklerle ilgili olduğuna dair bir hadiste, “*Muhammed’in eşlerine kocalarından şikâyetçi olan pek çok kadın gelmekte. Onlar (şikâyet edilen kocalar) hayırlılarımız değillerdir*” buyurulmaktadır.⁵⁴ Şevkânî (ö. 1250/1834), bu hadis ile ilgili detaylı açıklamadan sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Kadının nüşûzü halinde sert sözlerle durum çözülecekse darba (fiziki şiddet) yönelmek asla doğru değildir. Zira darb, adab-ı muşarâtı bitirir.”⁵⁵ Bu değerlendirmeden ailenin ıslah için muhtemel tüm yöntemlerin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla hayırlı Müslüman olmanın yollarından biri hanımlarının kendilerinden razı olduğu ve şikâyet etmediği eş olabilmektir. Bu nedenle Müslüman bir fert, eve girdiğinde eşine ve çocuklarına selâm vermelidir. Eşyle arasında bir kırgınlık dahi olsa selâmı ve güler yüzü onlardan esirgememelidir. Hz. Peygamber bir hadisinde Enes b. Mâlik’e: “*Ey oğulcuğum! Ailenin yanına girdiğinde selâm ver, sana ve evdekilere bereket olur*” tavsiyesinde bulunmaktadır.⁵⁶

Bazı şikâyetler, neredeyse tüm toplumlarda görülmekte iken kimi sorunlar da kültürel sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Erkeklerin şikâyet edilmesinin nedeni olarak aile büyükleri ile aynı evde oturulması örnek verilebilir. Bu durumda erkek, hanımı ile annesi arasında var olan problemde ne annesini hanımına ne de eşini annesine tercih etmelidir. Erkeğin görevi orta yolu bulmaktır. Farklı ailede büyüyen kadının girdiği bu yeni ortama alışmamış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Anne, belli bir yaşa kadar büyüttüğü çocuğunu paylaşmak istemeyebilir. Önemli olan bu problemin büyümeden aile içinde çözülmesidir. Burada en önemli görev erkeğe düşmektedir. Nitekim erkeğin, bir taraftan annesini diğer taraftan yuvasını düşünerek her iki tarafı da memnun edecek orta yolu bulması gerekir. Aile fertleri, “*yönettikleri insanlara ve idaresi altında bulunan kişilere karşı adil davrananlar, Rahman’ın katında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar*”⁵⁷ müjdesini düşünerek hareket etmelidir. Nevevî’ye göre, bu müjdeye muhatap olan aile reisi, sorumluluğunu hak ve adalet içerisinde yerine getirmelidir.⁵⁸ Bir başka ifade ile aile huzurunun, akraba ilişkilerinin sağlam olmasıyla gerçekleşebileceği unutulmamalıdır.

Eşler arasında sorunların doğmasına yol açan bir diğer faktör; birbirlerini çok iyi tanımamaları ve konularının ne olduğunu net olarak belirleyememeleridir. Bu itibarla bir

⁵³ Bu rivayeti hadis kaynaklarında bulamadığımızdan dolayı bir tefsir kitabını kaynak verdik. Bkz; Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa’lebî, *el-Keşfe’l-Beyân ‘an Tefsiri’l-Kurân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, (Beyrut: Dâru İhyâut’t-Türâsi’l-Arabî, 1422/2002), 2/78-79.

⁵⁴ Ebu Davud, Nikâh, 42. Şuayb el-Arnâut, hadisin isnadı sahihtir, demektir.

⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu’l-Entâr*, thk. Usâmuddin es-Subâbitî, (Mısır: Dâru’l-Hadis, 1413/1993), 6/251.

⁵⁶ Tirmizi, “İztizân”, 10. Tirmizî hadisin hasen ve garib olduğunu beyan etmektedir.

⁵⁷ Müslim, “İmâre”, 18.

⁵⁸ Nevevî, *Minhâc*, 12: 212.

erkek, aile fertlerinden biri olan kadına sadece kendisine ve çocuklarına bakan kişi olma sıfatıyla muamele etmemelidir. Kadın kendi başına bir bireydir ve onun da isteklerinin olabileceği göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Zira bu husus, ailenin devamı için riayet edilmesi gereken önemli bir koşuldur. Hz. Peygamberin kadınların da kendilerine ait duygu ve düşüncelerinin olabileceği noktasından hareketle, bazı tutumlarını onaylamamasına rağmen, bunlara tepki de göstermemiştir. Bilakis o, “Kadınlara ancak kerim olanlar ikrâm ederler. Onlara kötülük edenler ise leîm (kötü) kişilerdir.”⁵⁹ “Kadın eğe kemikten yaratılmıştır. Asla bir istikamet üzere doğru olmayacaktır. Ondan istifade etmek istersen eğri haliyle istifade et, doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Onun kırılması, boşanmasıdır.”⁶⁰ buyurmak suretiyle kadınların fitratları gereği duygusal olarak kırılmaya yakın olduklarını göstermiştir. Suyûtî (ö. 911/1505), “bu hadiste kastedilen kadının yaratılışı değil, nazikliği ve kırılgan yapısıdır”, demiştir.⁶¹ Ayrıca mezkûr hadiste kadınların kendilerine özgü tabiatları olduğuna, fitri olan bu tabiatın istenildiği zaman ve arzu edildiği şekilde değiştirilemeyeceği açıklanmıştır. Bu itibarla kadını kendi tabii şekliyle kabul etmek gerekir. Aksi hâlde istenen şekilde bir istikamet vermeye çalışmak, onu kırmak olacaktır ki, bu da boşanmaktır.

Sorunların temelinde yatan bir diğer etken erkeğin eşine karşı ilgisizliğidir. İş yorgunluğu, modern hayatın stresi, ilgisizliğe gerekçe olmamalıdır. Hz. Peygamber, takvayı ve dindarlığı ailevi sorumluluğunun gereğini yerine getirmekten kaçınan ve ibadet yoğunluğu olarak görenleri uyarmıştır. Gündüzlerini oruçla, gecelerini ibadetle geçiren Abdullah b. Amr b. As’a (ö. 65/684-85) Allah Resulü: “Öyle yapma, bazen oruç tut, bazen tutma, biraz uyu, biraz kalk. Çünkü vücudunun senin üzerinde hakkı vardır. Gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır. Eşinin senin üzerinde hakkı vardır” buyurmuştur.⁶² Hz. Peygamber’in ikazında günün tamamını çalışmak ya da tamamını ibadet ile geçirmek, aileye yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirilmiştir. Buradan hareketle şartlar ne olursa olsun erkek eşine mutlaka zaman ayırmalı ve onunla ilgilenmelidir. Bedenin dinlenmeye ihtiyaç duyduğu gibi kadın da ilgiye gereksinim duymaktadır.⁶³ Hz. Peygamberin “eşe ilgisizliği” takva zırhına sığınarak yapanlara karşı uyarısı başka bir hadiste şöyle dile getirilmektedir: Bir gün Osman b. Maz’un’un hanımı Havle bnt. Hâkim, Allah Resulünün hanımlarının yanına dağınık bir elbise içinde kötü bir durumda girdi. Ona “neyin var?” diye sorduklarında Havle şöyle dedi: “Kocam, geceleri namazla, gündüzleri ise oruçlu olarak geçiriyor. Hanımları, Havle’nin durumunu Hz. Peygambere haber verdikten sonra, Hz. Peygamber onu yanına çağırarak şunları söyledi: Ey Osman! Bizze rubbanlık yazılmadı. Sen

⁵⁹ Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-Sünne*, (Beirut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1397/1997), 2/185.

⁶⁰ Müslim, “Reda”, 64.

⁶¹ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, ed-Dîbâç ‘alâ Sahîh-ı Müslim, thk. İshâk el-Huveynî, (SuudiArabistan: Dâru İbn ‘Affân, 1416), 4/78.

⁶² Buhari, “Savm”, 54.

⁶³ Hamza Muhammed Kâsım, *Menârü’l-kârî şerhu muhtasar Sabîbi’l-Bubârî*, (Dimeşk: Mektebetu Dâri’l-Beyân, 1410/1990), 3/230.

*beni örnek almadın mı? Vallahi sizin en çok korkanımız ve Allah'ın hududunu en fazla koruyanımız benim.*⁶⁴

Hiz. Peygamberin eşlerine karşı olan ilgisini örnek alan Müslüman erkek, hanımına yeterince zaman ayırmalıdır. Yolculuk esnasında bile eşine ayıracağı zamanın var olduğunu göstermelidir. Bir gün Hiz. Peygamber, yolculuğa çıkarken yanına Hiz. Âişe'yi de almış, yolda yürürlerken yanındaki sahabeye “*Siz devam edin.*” buyurmuştur. Sahabe, bir hayli ilerledikten sonra Hiz. Peygamber, Âişe'ye: “*Yarışalım mı?*” diye sormuş, Hiz. Âişe de bu teklifi memnuniyetle kabul etmiştir. Yarışı Hiz. Âişe kazanmıştır. Aradan yıllar geçtikten sonra, bir yolculuk sırasında yine beraberdirler. Hiz. Peygamber Âişe'ye: *Yine yarışalım mı?* diye sormuştur. Hiz. Âişe bir zamanlar yaptıkları yarışı hatırlayarak teklifi kabul etmiş, yarışmışlar ancak bu defa Hiz. Peygamber yarışı kazanmıştır. Hiz. Peygamber tebessümle, “*Bu, vaktiyle kazandığın müsabakanın rövanşıdır.*” buyurmuştur.⁶⁵

Sakal bırakmak ve misvak kullanmakta Allah Resûlünü örnek alan Müslüman, onu aile hayatı için de model olarak seçmelidir. Zira Kur'ân; “*Onlara karşı mâ'ruf çerçevesinde davranın*”⁶⁶ emir sîgası ile onlara karşı davranışta mâ'rufu emretmektedir. Aslında onun eşlerine karşı olan merhamet ve nazik anlayışı sünnet olmaktan öte aynı zamanda bir ödev ve sorumluluktur. Hiz. Peygamberin bu hadislerinden şu sonuçları çıkartmak mümkündür.

a- Yarışma ve benzeri etkinlik teklifi, erkekten gelmelidir. Zira kadın reddedilir kaygısı ile teklifte bulunmayabilir.

b- Erkek fiziki gücünü kullanarak yarışı kazanma hırsı içinde olmamalıdır.

c. İşin yoğunluğu bu tür etkinliklere bir engel olarak ileri sürülmemelidir. Zira Hiz. Peygamber'in risâlet görevi ile birlikte devlet başkanlığı ve daha birçok alana dair vazifeleri tüm bahaneleri geçersiz kılacak yoğunluktaydı.

Erkekten kaynaklanan ve ailenin dağılmasına yol açan bir diğer husus da erkeğin, eşinin özelliklerini ya da eksik yönlerini bir başkasının yanında dillendirmesidir. Allah Resûlü, bu konuda şu uyarıyı yapmaktadır: “*Şüphesiz ki kıyamet günü Allah'ın en çok ehemmiyet vereceği emanet, karı koca arasındaki emanettir. Karı ile koca birbiriyle içli dışlı olduktan sonra hanımının sırlarını erkeğin etrafa yayması, o gün en büyük ihanettir.*”⁶⁷ Ali el-Kârî, eşler arasındaki sözler ve gizli kalması gereken hususlar, birer emanettir. Her ikisinden birinin, açığa çıkmasını istemediği veya toplumun değer yargıları açısından hoş karşılanmayan sırların ifşası ihanettir, demektedir.⁶⁸

Erkek ya da kadından kaynaklanan sorunlar çözülmezse boşanmak kaçınılmaz bir sonuç olur. İslâm, her ne kadar boşanmayı hoş karşılamamışsa da, evliliğin

⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk, Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, (Kahire: Mektebetü İbnTeymiyye, 1415 /1994), 9/38. Hadisin senedi sahihtir. Bkz; İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil Emîr es-San'ânî, Emîr es-San'ânî, *et-Tabbîr li İdâbi maâniyi't-Teyyîr*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1433/2012), 1/296.

⁶⁵ İbn Mâce, “Nikâh”, 50. Hadis sahihtir. Bkz; İbn Mâce, “Nikâh”, 50; Şuayb el-Arnâut, Dipnot 1.

⁶⁶ Nisa, 4/19.

⁶⁷ Müslim, “Nikâh”, 123-124.

⁶⁸ Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, 5/2093.

yürüyemeyeceğinin anlaşılması halinde boşanmaya izin vermiştir. “Allah’ın, helal kaldıkları arasında en sevmediği şey talaktır.”⁶⁹ Muhaddis İbn Mâce’nin (ö. 273/887) talak bu hadisle başlatması ve Ebû Dâvud’un mezkûr rivayeti Kitabı’t-talâk’ın ilk bölümüne alması anlamlıdır. Cemile bnt. Selûl, Allah Resûlüne gelerek; “*Yâ Resûlallah! Vallahi ben kocam Sabit b. Kays’ı ne diyanetinin noksanlığı ne de ahlakî yapısından dolayı kenıyorum. Fakat onun yanında kalırsam küfürü gerektiren bir duruma düşmekten korkuyorum. Ondan nefret etmemeye gücüm yetmiyor. Bu cihetle ondan ayrılmak istiyorum dedi. Bunun üzerine Allah Resulü, “Sâbit’in mebir olarak sana vaktiyle vermiş olduğu bostanı kendisine geri verir misin?” diye sordu. Kadın “Evet veririm” dedi. Resûlullah, Sabit b. Kays’a, bostanı Cemile’den geri almasını ve bundan fazla bir şey almamasını, buna karşılık kadını boşamasını emretti. Kadın bostanı, Sabit de talâkını verdi.*”⁷⁰

Peygamberimiz, Habîbe’nin de kocasını dinledikten sonra mehri kocasına vermesini ister ve eşleri ayırır. Kadın ailesine döner.⁷¹ Bu şikâyetin kaynağı, Sabit b. Kays’ın eşine uyguladığı şiddettir. Bu itibarla İslâm, eşine fiziki veya psikolojik şiddet uygulayan kişiye karşı kadına nikâh akdini feshetme (hul’⁶) hakkını vermiştir, denilebilir.⁷² Ancak dikkat edilmesi gereken en önemli husus; çok basit sebeplerle yuvanın yıkılmamasıdır. Hz. Peygamberin şu sözleri her zaman hatırdâ tutulmalıdır. “*Ciddi bir sebep olmadan, kocasından bul’ (maddi bir karşılık verme) yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz.*”⁷³

Ailede erkekten kaynaklanan tüm bu sebeplere rağmen erkeğe düşen temel görev ve sorumluluk, düzen içinde aileyi ayakta tutmak ve asla yıkan taraf olmamaktır.⁷⁴

4.2. Kadından Kaynaklanan Geçimsizlik Problemi ve Hadislerle Çözüm Yolları

Ailede geçimsizliğin kaynağının kadın olması halinde kocaya düşen sabır ve metanetle sorunu çözmektir. Aileyi yöneten biri olarak boşanmaya hemen karar vermesi ve bu yola girmesi doğru değildir. Zira İslâm’a göre boşanmak en son başvurulması gereken bir çaredir. Kur’ân geçimsizliğin sebebi kadın olduğunda çözüm olarak şu tavsiyede bulunmaktadır: “*Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.*”⁷⁵ Aslında bir nimet ve sükûnet kaynağı olan kadın, bazen de sorunun merkezi olabilmektedir. Nasıl ki, kadının halim selim ve güzel ahlaklı oluşu büyük nimetse zıddı da katlanılması zor olan bir husustur. Nitekim Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e: “*Ömer! Sana dünyanın en kıymetli hazinesinin/ en kıymetli birikiminin ne olduğunu haber vereyim mi?* Hz. Ömer,

⁶⁹ İbn Mâce, “Talâk”, 1; Ebû Dâvud, “Talâk”, 3. Elbânî, hadisin hüküm açısından zayıf mana olarak sahih olduğunu belirtir. Bkz; Nâsirüddîn Elbânî, *İrvâu’l-galîl*, (Beirut: el-Mektebül-İslâmî, 1405/1985), 7/108.

⁷⁰ Buhârî, “Talâk”, 12.

⁷¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk, Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid, (Beirut: Muessetü’r-Risâle, 1421/2001, 45/432, Hadis No: 27444; Ebû Dâvud, “Talâk”, 18. Hadis sahihtir.

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu’z-Zürkânî ‘ala’l-Muwatta*, thk. Tâhâ ‘Abdurrauf Sa’d, (Kahire: Mektebetü’s-Sikâfeti’d-Dîniye, 1424/2003), 3/279.

⁷³ İbn Mâce, “Ebvâbu’t-Talâk”, 21. Elbânî, hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir.

⁷⁴ Celâl Yeniçeri, *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 43.

⁷⁵ Nisâ, 4/34.

evet cevabını verince sâliha kadındır, “*Sâliha kadın; kocası kendisine baktığı zaman onu boşnut edecek, emrettiği zaman itaat edecek ve evinden uzaklaştığı zaman malını ve namusunu koruyacak!*”⁷⁶ Hadisin sebep-i vürûdu rivayetin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Özetle şöyledir: Mal biriktirenleri tehdit eden ayetin ashâba ağır gelmesi ve Hz. Ömer’in bu hususu Allah Resulüne sorması Hz. Peygamberin de infak ve zekâtı verildiğinde malın kenz hükmüne dâhil olmadığı şeklindeki cevabı, Hz. Ömer’in tekbir getirerek sevincini izhâr etmesine neden olmuştur. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber salih kadın için altın ve gümüşten daha hayırlı olduğunu beyan etmiştir. Zira altın ve gümüş ile sağlanan mutluluk geçici ancak salih kadının vereceği huzur ise sürekli dir.⁷⁷

Kadın merkezli sorunlardan biri de aile reisinin bütçesinin üzerinde külfete yol açacak düzeyde harcama yapılmasıdır. Aile, israf ve gösterişten uzak imkânları ölçüsünde ve toplumun ekonomik düzeyini de göz önünde bulundurarak harcama yapmalıdır. Her ne kadar İslâm’da erkeğe biçilen sorumluluk kadına göre daha fazla ise de bu husus, kadının sorumsuz davranmasını gerektirmez. Erkek evin maddi ihtiyaçlarını karşılamaktan sorumlu; eşini ve çocuklarını başkasına muhtaç etmemelidir. Buna mukabil kadın, evini geçindiren erkeği, maddi anlamda zor durumda bırakacak harcamalardan uzak durmalıdır. Tüketim çılgınlığına karşı gerektiğinde evin yöneticisi olan erkeği uyarmalıdır. Doyumsuz ve aç gözlülüğün aile ilişkilerini zayıflatacağını hatırlatmalıdır. Harcamaların ölçülü, mutedil ve meşru dairede kalması için gayret göstermelidir. Kur’ân, infakta bile ölçülü davranmaya davet etmektedir: “*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurmal! Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür.*”⁷⁸ Bu ayette ifade edilen hakikat, aileyi bir arada tutan önemli bir ilkedir. Günümüz insanında var olan temel eğilim; ihtiyaca bakmaksızın yeni olan herşeye sahip olma hırsıdır. Zira sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan tüketim merkezli algının oluşturulması aileyi ihtira slara kurban etmiştir. Bu algı, tüketimde değişime ve kültürel yozlaşmaya yol açmış ve ailenin yıkımına sebep olmuştur.

Müslüman kadının eşi, evinden çıktığında malı ve namusundan emin olmalıdır. Şu hadiste: “*Ben size hazinelerin en hayırlısını haber vereyim mi? En değerli şey Allah’ı devamlı hatırlayan dil, Allah’ın nimetlerine şükrederek kulluk yapan kalp, imanı konusunda erkeğine yardımcı olan kadındır*”⁷⁹ salih kadın için özellikleri ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, sâliha kadın için “*Bir ayağında beyazlık bulunan karga gibidir*”⁸⁰ buyurmuştur. Hz. Peygamberin karganın ayağında beyazlık bulunmasının çok nadir olması hasebiyle bu benzetmeyi yaptığı söylenebilir.

Kadın sorun olmaktan öte çözüm üreten olmalıdır. Elbette insanların birlikte ömür geçireceği insan ile imtihan olması zordur. Dünyada eşleriyle sınınan kadınlar, isyan etmeden

⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Zekat”, 32. Hadis; isnad açısından zayıf olup diğer rivayetlerle hasen li gayrihi hükmünü almıştır. Bkz; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32, Şuayb el-Arnâut, Dipnot 1.

⁷⁷ Mahmud Muhammed Hattab es-Subki, *el-Menbelü'l-‘azhû'l-mevrûd şerhu Süneni'l-İmam Ebî Dâvud*, thk. Emin Mahmud Muhammed Hattab, (Kahire: Matba‘atü'l-İstikâme, 1351-1353), 9/306.

⁷⁸ İsrâ, 17/26-27.

⁷⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-Kebîr*, 8/205, Hadis No: 7828.

⁸⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-Kebîr*, 8/201, Hadis No: 7817. Elbânî bu rivayet zayıftır, demektedir. Bkz; Elbânî, Nâsirüddîn, *Silsetü'l-ehbâdîsi'l-da‘îfa ve'l-mevzûa ve eseruba’s-seyyie fi’l-ümmie*. (Riyad: Dâru’l-Me‘ârif. 1412/1992).

ve bunun bir imtihan olduğunun bilinciyle hareket etmelidirler. Hz. Peygamber, “*Kadın beş vakit namazını kıldığı, ramazan orucunu tuttuğu, namusunu koruduğu ve eşine gereği gibi itaat ettiği zaman kendisine, ‘Cennetin kapılarından dilediğinden gir’ denilir*”⁸¹ buyurmuştur. Kadının eşini razı etmesi, cennetin kapısını açan bir anahtardır. “*Kocası kendinden razı olarak ölen kadın cennete girer*”⁸² Kimi şarihler; ilahî rızayı elde etmek isteyen kadının, eşinden sadır olan bazı kusurlara karşı hoşgörü sahibi olması gerekir, tespitinde bulunmuşlardır.⁸³ Zira yuvanın devamı ancak bu şekilde sağlanabilir.

5. Aile Kurumunun Zarar Görmemesi İçin Hadislerden Çözüm Önerileri

Her şeyden önce şeytanın evli çiftlerle uğraştığı unutulmamalıdır. Bir rivayette Hz. Peygamber buyuruyor ki: “*İblis tabtım su üzerine kurar. Sonra grup grup askerlerini gönderir. Makam ve mevkie kendisine en yakın olan, fitnenin en büyüğünü yapandır. Hepsi yaptıklarını anlatmak üzere İblis’in yanına gelir ve birisi: Ben şöyle yaptım, der. İblis ona senin yaptığın hiçbir şeydir, der. Sonra başkası gelir ve falan adam karısını boşayana kadar yakasını bırakmadım, der. İblis onu yanına çağırır ve sen ne kadar şirinsin diyerek iltifat eder.*”⁸⁴ Bu hadisten anlaşılıyor ki şeytanın en hoşnut olduğu fiil, aile kurumunun yıkılmasıdır.

Şeytanın aile kurumuna vereceği zararı engellemek ya da asgari seviyeye düşürmek için ne yapılmalıdır? Evliliğe, bir başka tabirle aile kurumuna karşı şeytanî tahribatı önleyebilenin tek yolu Müslümanın evliliği ibadet olarak düşünmesi ve ibadete zarar gelmemesi için bu düşüncesini diri tutmasıdır. Bir Müslümanın, namazında şeytanın vesveselerini azaltmak için mücadele ettiği gibi, ibadet olarak gördüğü evlilik müessesenin de zarar görmemesi için gayret sarf etmelidir. Hz. Peygamber’in evliliği din ve sadaka olarak ifade eden şu iki hadisini çiftlerin unutmaması ve zihinlerinde canlı tutmaları önem arz etmektedir: “*Sizden birinizin evliliğinde sadaka sevabı vardır.*”⁸⁵ “*Kişi evlendiği zaman dininin yarısını korumuş olur. Geriye kalan yarısı için de Allah’a karşı gelmekten sakınsın.*”⁸⁶

Aile fertleri arasında gönülleri kaynaştıran, ilişkilere derinlik kazandıran rahmet, meskenet ve meveddet eksenli güçlü bir iletişimin kurulması elzemdir. Bu nedenle aile yapısının zedelenmemesi için eşler arasındaki iletişim kanallarının sonuna kadar açık tutulması gerekir. Zira kurulması kolay olan ailenin devam etmesi, çokça fedakârlık ve sabır

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Şuayb el-Arnâut, hadisin aslında zayıf olduğunu ancak şevâhidlerle hasen li gayrihi hükmünü aldığını belirtir. Bkz; Ahmed b. Hanbel, 1421/2001, 3/199, Hadis No: 1661, Dipnot 3.

⁸² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu’abu’l-İmân*, Muhtâr Ahmed en-Nedvî, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 11/178, Hadis No: 8370. Şuayb el-Arnânut göre hadis zayıftır. Bkz; Beyhakî, *Şu’abu’l-İmân*, 11/178, Hadis No: 8370.

⁸³ Emîr es-San’ânî, *et-Tenvîr şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr*, thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrahim, (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1432/2011), 4/422.

⁸⁴ Müslim, “Kıyâme”, 67; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 22/275, Hadis No: 14378.

⁸⁵ Müslim, Zekât, 53; Ebû Dâvud, “Salât”, 300.

⁸⁶ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, 7/332, Hadis No: 7647; Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecme’u’z-Zevâid ve Menbu’l-Fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, (Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1414/1994), 4/250, Hadis No: 7310. Zehebî, Hâkim’in el-Müstedrek’ine yazdığı Talhîs’te hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir. Bkz; Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrekala’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir ‘Atâ, (Beyrut: el-Kütübü’l-İlmiyye, 1411/1990), 2/175.

gerekmektedir. Problemin doğru tespiti, müzakere edilmesini gerektirir. Sağlıklı iletişim için uygun zaman ve zemin şarttır. Nitekim İbn Mes'ûd'un *"Kalplerin canlı ve yöneliş içinde olduğu zamanlar olduğu gibi yüz çevirdiği ve kaçışta olduğu zamanlar da vardır. Kalpler size yöneldiği anlarda konuşun"*⁸⁷ değerlendirmesi iletişimin zamanı ve zemini için önemlidir.

Aile var olan sorunların çözümünde olmazsa olmaz olan temel ilke; aile mahremiyetinin dışarıya taşınmamasıdır. Zira sorunların deşifre edilmesi çözümü daha da zorlaştıracaktır. Nitekim nüşûz halinde hakemlerin aileden seçilmesi bu hikmete binaendir.

Aile kurumun sağlıklı bir şekilde devamı edebilmesi ve geçimsizliğe sebep olan problemlerin halli için Hz. Peygamber bazı önerilerde bulunmuştur. Aile kurumun zarar görmemesi için dikkat edilmesi gereken bazı hususlar:

5. 1. Sevgi ve Saygı

Sevgi, bireyin doğduğu andan itibaren en fazla ihtiyaç duyduğu ulvî bir duygudur. Sevgi ile yoğrulmamış aileler aynı çatının altında bulunsalar bile birbirinden uzaktırlar. Hz. Ali oğlu Hz. Hüseyin'e bu hakikatı veciz bir şekilde şöyle ifade etmiştir: *"Oğulcuğum! Gerçek gurbet, sevenin bulunmadığı bir hayatı yaşamaktır."*⁸⁸ Hz. Peygamber sevginin oluşması ve kökleşmesinin yolunu da göstermiştir: *"Hediyeleşsin; çünkü hediye sevgiyi artırır, kalpteki kötülüğü giderir."*⁸⁹ Bu hadislerle göre Allah'ın her kalbe yeteri düzeyde yerleştirdiği sevginin yaratılmışlardan esirgenmemesi gerekir. *"Biriniz kardeşini sevdiği zaman bunu ona bildirsin."*⁹⁰ Yürekte yer alan sevgi ifade edilmeli zira kalbin sevgisi tohum gibidir. Tıpkı tohumun yeşermek için suya ihtiyaç duyduğu gibi sevginin hayat bulması için dile getirilmesi gerekir. Nitekim söyleme dökülmeyen sevgi yeşermez.⁹¹ Hz. Peygamber'in *"Seven sevdiğine sevgisini söylesin."*⁹² hadisinin en güzel karşılık bulduğu yer ailedir. Bu itibarla eşlerin birbirini sevdiklerini ifade etmeleri muhabbetin kökleşmesine katkı sağlayacaktır. Yüce Allah'ın insanoğluna lütfettiği sevgi nimetinin aktif kullanılması ailenin devamı için elzemdir. Örnek ailenin nasıl olması gerektiğini ve bunun için gerekli olan dinamiklerin neler olduğunu izah eden Hz. Peygamber'in şu hadisi yeterli düzeyde bilgi içermektedir: *"İman açısından müminlerin en mükemmeli ahlakı en güzel olanı ve eşine en iyi davranandır."*⁹³

Sevgi, sadece ailede değil genel anlamda insanlar arasında da olumlu ilişkiyi artırır. Şurası bir gerçektir ki, muhabbetin en güzel durduğu yer, ailedir. Ailede bu ulvî duygu, muhabbeti; muhabbet, bereketi; bereket, huzuru getirir. *"Sevilmeye en layık nimetlerden biri,*

⁸⁷ Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk, Kemâl Yûsuf el-Hût, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 5/321, Hadis No: 26511.

⁸⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi, *Edebü'd-dünya ve'd-dîn*, (Beirut: Mektebetü'l-Hayât, 1986), 161.

⁸⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muwatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1406/1985), Husnü'l-huluk", 16.

⁹⁰ Tirmizî, "Zühd", 54. Tirmizî hadisin sahih ve garip olduğunu belirtmiştir.

⁹¹ Reşîd Ahmed el-Kenkûhî, *el-Kevkebî'd-durrî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*, thk. Muhammed b. Zekeriyâ b. Muhammed Yahyâ el-Kândehevî, (Hindistan: Matba'atu Nadveti'l-Ulemâi'l-Hind, 1395), 3/268.

⁹² Ebû Dâvud, "Edeb", 113. Şuayb el-Arnâut hadisin isnadının sahih olduğunu belirtir. Diptot 2.

⁹³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/210, Hadis No: 25319.

*kadındır*⁹⁴ buyuran Peygamberimiz, sevgide eşe karşı çok cömert olmayı vurgulamıştır. Onun Hz. Hatice'ye (ö. 620) olan muhabbeti, olması gereken sevginin niteliğini göstermektedir. Onu örnek alan sahabe de eşlerine karşı sevgi ve saygıyı esirgememişlerdir. Hz. Ömer'in eşinin kendisine bağırmasına karşı sessiz durması, sevgi ve saygının tezahürüdür. O, eşine olan saygısının nedenini şöyle izah etmektedir: “*Eşim ekmeğimi pişirmekte, elbiselerimi yıkamakta, çocuğumu emzirmekte ve kalbim onunla sükûnet bulmaktadır.*”⁹⁵ Sevgi ifade edilirken samimi olunmalı ve güveni sarsacak her türlü davranıştan kaçınmalıdır.

5. 2. Empati Kurabilmek

İnsanın tabiatından kaynaklanan kusurlardan dolayı eşlerin birbirlerine karşı anlayışlı olmaları gerekir. Bu itibarla eşlerin aralarındaki ilişkilerde empati kurmaları önemlidir. Kadın, erkeğin; erkek, kadının nazarından bakarsa, olaylar büyümeden çözülür ve yuvayı bozmama adına önemli adımlar atılmış olunur. Empati kurmak, aslında sadece evlilikte değil, bütün sosyal ortamlar ve tüm münasebetler için gereklidir. Elbette erkek ve kadın duygusal anlamda birbirinden farklı eğilimlere sahiptirler. Erkek için önemli olmayan bir şey, kadın için önemli olabilir. Kâsânî (ö. 587/1191) aile içi ilişki ve iletişimin sağlıklı yürüyebilmesini empatinin varlığına bağlamaktadır.⁹⁶

Hz Peygamberin sîreti, duygudaşlık kurmanın gerekliliği noktasında önemli mesajlar içermektedir. Nitekim bir gün Allah Resûlü, Hz. Âişe'nin odasına girdiğinde iki cariye ile onun eğlendiğini görür. Bundan memnun olmayan Hz. Peygamber, eşinin bu şekilde mutluluğuna şahit olunca müdahale etmemiştir. Daha sonra Hz. Ebû Bekir odaya girip kızı Âişe'yi sert bir şekilde uyarınca Allah Resûlü, “*birak onları eğleninler, çünkü bu gün bayramdır*” buyurmuştur.⁹⁷ Hz. Peygamber, bu sahneyi hoş bulmamasına rağmen, eşinin mutluluğuna engel olmaması, empatiye güzel bir örnek olarak kabul edilebilir.

İnsanın ailesini, eşini, çocuklarını ihmal etmesi, onların duygularını dikkate almaması, beklentilerine cevap vermemesi, daha çok ibadet etme adına onların haklarını ihlal etmesi bencilce ve empatik olmayan bir davranış örneği olduğu için Hz. Peygamber bunu yasaklamıştır.⁹⁸

⁹⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Veheb b. Müslim el-Misrî, *el-Câmiu fi'l-hadis*, thk. Mustafa Hasan Hüseyin, (Riyad: Dâru İbnî'l-Cevzî, 1416/1995), 263.

⁹⁵ Temel hadis kaynaklarında bu kıssayı tespit edemediğimiz için İbn Hacer el-Heytemî'nin eserini referans gösterdik. Bkz; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *es-Zevâcir 'an İktirâfî'l-Kebâir*, (Dimeşk: Daru'l-Fıkır, 1417/1987), 2/80.

⁹⁶ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâ'i fi tertîbi's-serâ'i*; (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/334.

⁹⁷ İbn Rahuveyh, *Müsned*, 2/271. Şuayb el-Arnâut hadisin Buhârî ve Müslim'in şartına uygun olduğunu savunur. Bkz; Ahmed b. Hanbel, 1421/2001, 41/216, Dipnot 2.

⁹⁸ Cemal Ağırman, “İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 10, S. 2/43.

5. 3. Vefalı Olmak

Eşler arası ilişkilerin olumlu yolda seyir etmesi için dikkate alınması gereken bir diğer husus da vefadır. Hatalar yüze vurulmamalı daha çok vefa duygusu öne çıkartılmalıdır. Resûlullah'ın en bariz vasıflarından birisi belki de birincisi onun vefasıdır. O, bütün insanlara karşı olduğu gibi kendi ailesine de son derece vefalı idi.⁹⁹ Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e Hz. Hatice için: *"Bu dünyadan göçüp gitmiş yaşlı bir kadını neden anıp duruyorsun? Hâlbuki Allah sana ondan daha gencini ve daha hayırlısını vermiştir."* deyince Resulullah, *Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Herkes benim peygamberliğimi inkâr ederken o bana iman etti. Herkes benim yalancı olduğumu iddia ederken o beni tasdik etti. Kimse bana bir şey vermezken o malını mülkünü benim emrime verdi. Üstelik Allah, bana ondan çocuklar nasip etti"*¹⁰⁰ buyurarak ilk eşine olan sevgi ve vefasını dile getirmiştir. Kadınların kıskançlığı fitrî olduğundan sergileyecekleri davranışlar yadırganmamalıdır.¹⁰¹ Elbette Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile sorun yaşayıp yaşamadığını bilemeyiz. Aslında Hz. Peygamber vefa duygusunu öne çıkararak güzel anıların yâd edilmesini istemiştir. O, Hz. Hatice'ye olan sevgisini ilahi bir rızık olarak görmüştür.¹⁰² İnsanın azık olmadan yaşaması imkânsız olduğu gibi eşin sevgisinden mahrum olanın mutlu bir hayat sürdürmesi de mümkün değildir.

5. 4. Eşlerin Kusurlu ve Hatalı Olabileceklerini Kabul Etmeleri

Aile kurumunun zarar görmemesi için bu müessesenin her bir ferdinin, zihin dünyasına, hiçbir insanın mükemmel olmadığı gerçeğinin yerleştirilmesi gerekir. Zira her bireyin kendine özgü üstün yönleri ve eksiklikleri vardır. Günümüzde aile kurumunun dağılmasındaki etkenlerden biri de, insanların mükemmel eş istemeleridir. İnsanların karşısındakinin iyi özelliklerinin yanında, eksik taraflarının da olabileceğini görmezlikten gelmeleri büyük bir handikaptır. Hz. Peygamberin eğitiminden geçen sahabe de bu konuda hassas davranmıştır. Nitekim Hz. Ömer zamanında hanımıyla tartışan bir adam Hz. Ömer ile istişare etmek için evine gelmişti. Kapıyı çalacakken içeriden Hz. Ömer'in hanımının bağırarak konuştuğunu duydu. Adam Hz. Ömer'in bile karısına söz geçiremediğini düşünerek geri döndü. O sırada Hz. Ömer kapıda birinin olduğunu fark edince dışarı çıkıp dönen adamı geri çevirdi. Niçin geldiğini, neden geri döndüğünü sordu. Adam derdini Hz. Ömer'e anlattıktan sonra *"Görüyorum ki siz de benimle aynı derttesiniz"* dedi. Hz. Ömer, adama: *"Bak, hanımların kocaları üzerinde pek çok hizmeti ve hakeki vardır. Bunun için kendilerine tahammül etmemiz gerekir. Onlar bizim evimizin düzenini sağlarlar. Soframızı hazırlar ve çocuklarımızı annelik yaparlar."*

⁹⁹ Mehmet Ayhan, Hz. Peygamber'in Ahlakının Aile Hayatına Yansıması, *Tüm Yönleriyle Hz. Peygamber ve Ahlakı*, Edi. Abdülkadir Macit, (İstanbul: Ensar, 2019), 324.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 41/356, Hadis No: 24864; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk, Ali Şîrî, (Beyrut: Dâru'İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1408/1988), 3/158. Şuayb el-Arnâut hadisin sahih olduğuna hükmetmiştir. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 41/216, Dipnot 4.

¹⁰¹ Sâ'âtî, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Bennâ, *el-Fethurrahman er-Rabbânî*, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 2016), 241.

¹⁰² Müslim, "Fezâilü's-Sahabe", 75.

*Bizim üzerimizde bu kadar hizmeti olan bir kadınla neden iyi geçinmeyeyim? Kardeşim, eşinle iyi geçin, ona karşı anlayışlı ve sabırlı ol. Dünya hayatı çok kısadır. Gelir geçer” demiştir.*¹⁰³

Aile içi tartışmalarda suçlu aramak yerine, aile fertlerinden her birinin hatalı olabileceklerini kabul etmeleri aileyi güçlendiren bir etken olabilir. Zira sorunu çözmek temel amaç olursa, kimin haklı kimin haksız olduğunu düşünmeye fırsat kalmayacaktır. Günün birinde Hz. Peygamber eşi Safiye'nin yanına geldiğinde onun ağladığını görür ve sebebini sorar. Safiye bunun üzerine Âişe ile Hafsa'nın kendisi hakkında söz söylediklerini aktarır ve kendisinin çok incindiğini belirtir. Allah Resûlü, onu dinler ve Hz. Safiye'ye “*Sen onlara babam Harun, amcam ise Musa Peygamberdir ve şu anda da bir peygamberin nikâhı altındayım demedin mi? Sana bunu diyenler hangi konuda sana karşı övünüyorlar?*”¹⁰⁴ deyip onu teselli etmiş ve eşlerinden sadır olan bu davranışı hoş karşılamasını tavsiye etmiştir.

5. 5. Sorumluluk Bilinci

Bir bütünün, iki eşit yarısı olan eşlerin, aile içinde görevleri vardır. Eğer taraflardan biri bu görevlerini yerine getirmezse bütünlük bozulur ve bu durum yuvanın dağılmasına sebep olabilir. Aslında Müslüman birey, hayatının her alanında sorumluluk sahibi olduğunun bilincinde olmalı, ancak ailede üstlendiği mesuliyetinin ihmal edilemeyecek derecede mühim olduğunun da farkına varmalıdır. Hz. Peygamber “*Hepiniz birer sorumlusunuz ve hepimiz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı da sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi de sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür.*”¹⁰⁵ buyurmak suretiyle sorumluluğu genelleştirmektedir. Zira sorumluluk; bir şeyi korumak ve güzel bir şekilde idare etmektir.¹⁰⁶

Çalışan bir kadının asli vazifesi evi geçindirmek ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak olmadığı için, işinden önce evine, eşine ve çocuklarına karşı vazifelerini yerine getirmelidir. Çalışan eşin evde eşine ve çocuklarına yeterince zaman ayıramaması aile içinde sorunlara neden olabilmektedir.¹⁰⁷ Hz. Fatma ile Hz. Ali sorumluluk alanlarını belirlemesi için Hz. Peygamber'e başvurmuşlar. Allah Resûlü de Hz. Fatma'ya evdeki işlerin ona, dışarıdaki işlerin de Ali'ye ait olduğuna hükmeder.¹⁰⁸ Ev hanımı olan bir kadının, evdeki vazifesini yerine getirmeyip, işinden yorgun gelmiş olan eşine “evin işlerinde bana yardımcı olmuyor” şeklindeki sitemi yersiz ve anlamsızdır.

¹⁰³ Heytemî, *eş-Zevâcîr*, 2/80. Bu kıssayı zikredenler isnadsız zikrettikleri için hakkında bir değerlendirmede bulunamayacağız.

¹⁰⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdî'l-Berr, *el-İstî'ab fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk, Ali Muhammed el-Bicâvî, (Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1412/1992), 4/1872.

¹⁰⁵ Buhârî, “İstikrâz”, 20; Müslim, “İmâre”, 20.

¹⁰⁶ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el- Hattâbî, *A'lâmu'l-hadis*, thk. Muhammed Sa'd b. Abdurrahman Âli Su'ûd, (Suudi Arabistan, 1409/1988), 1/579.

¹⁰⁷ Yeniçeri, *İslâm Ailesi*, 191.

¹⁰⁸ Müslim, “Zikr”, 80.

Ailedeki sorunlardan biri de kadının çalışmasıdır. Erkek çalışmak durumunda olan eşine de meşru dairede izin vermelidir. Zira Hz. Peygamberin kadınların meşru dairede çalışmalarını onaylamıştır. Nitekim bir hadise göre kadının biri Hz. Muhammed'e gelerek ticaret anlayışını sormuştur: *"Ey Allah'ın Resûlü! Ben alışveriş yapan bir kadıyım. Bir şey satın almak istediğimde, düşündüğümde az bir ücret veriyorum. Daha sonra normal ücretine yükseltiyorum. Bir şey satmak istediğim zaman da onun normal ücretinden fazla talep ediyorum. Daha sonra normal değerine indiriyorum."* dedim. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: *"Ey Kayle, böyle yapma! Bir şey satın almak istediğinde onun için normal ücret teklif et. (Bu teklifin neticesinde) Ya alırsın ya alamazsın. Bir şey satmak istediğin zaman da yine malın normal ücretini iste. Ya satarsın ya da satamazsın."*¹⁰⁹ İçki yapılır diye üzümlün üretimine, zinaya neden olabilir diye birbirine yakın evlerin inşasına karşı çıkmak ne kadar yanlışsa fitne bahanesiyle kadının meşru dairede çalışmasına engel olmak bir o kadar yanlıştır.

Bu konuda çalışan eşlerin dikkat etmeleri gereken temel olgu; aile olmanın sorumluluğunu ihmal etmemeleridir. Hz. Peygamber zamanında Medine'nin önemli iş insanı, Havle el-Attâre diye meşhur olan Havle bnt. Tüveyt'tir. Bu kadın ıtır (güzel koku) satan bir hanım sahâbîdir. Havle, Hz. Âişe'ye eşini şikâyet etmek için uğramış ve şöyle demiştir: *"Eşim için genç gelinler gibi süsleniyorum. En güzel kokuları sürünüyorum. Bununla Rabbimin rızasını arıyorum. Ancak tahminim o, bana öfkeli. Hz. Âişe ona: "Hz. Peygamber'i bekle." dedi. Resûlullah gelince: "Ben el-Havle'nin kokusunu hiss ediyorum. Sizin yanınıza geldi mi, sizden bir şey mi istedi?" dedi. Müminlerin annesi Hz. Âişe: "Hayır, fakat kocasını şikâyet etmeye geldi." dedi. Allah Resulü, Havle'ye sordu: "Neyin var Havle?" Havle, Hz. Âişe'ye anlattıklarını Resûlullah'a da anlattı. Hz. Peygamber "Ey Kadın! Güt, kocamı dinle ve ona itaat et." buyurdu.¹¹⁰*

İslâm dinini yeryüzünde tebliğ etmek için gayret gösteren, bir yandan savaşlarla uğraşan Hz. Peygamber'in ailesini de ihmal etmemesi üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. İslâm dinini yeryüzünde tebliğ etmek için gayret gösteren, bir yandan savaşlarla uğraşan Hz. Peygamber'in ailesini de ihmal etmemesi üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Hz. Âişe'den gelen bir rivayette o, Hz. Peygamber için, *"O, elbiselerini yamar, evi süpürür, keçileri sağlar, çarşıdan alışveriş yapar, ayakkabalarını ve delik su kaplarını tamir ederdi. Develeri bağlar, onların yemlerini verir"*, demiştir.¹¹¹ Bu hadisin verdiği mesaj; erdemli insanların ev işlerinde eşine yardımcı olduğu ve bu davranışların da salih insanların belirgin bir sıfatı olduğu gerçeğidir.¹¹² Hz. Aişe Hz. Peygamber'in mutfakta bile kendisine yardım ettiğini şöyle dile

¹⁰⁹ İbn Mâce, "Ticâret", 29. Elbânî hadisin zayıf olduğuna, başka âlimler de sıhhatine hükmetmişler. Bkz; Buveytî, Muhammed Emin el-Mekki, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1439/2018), 13/45.

¹¹⁰ Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizî's-Sabâbe*, thk, Âdil Ahmed bdülmecûd, (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 8/94.

¹¹¹ Buhârî, "Nafakât", 8; Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevslî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selîm Esed, (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1404/1984), 8/286.

¹¹² Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavdîh li şerhi'l-Câmi's-Sabâb*, (Dimeşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008), 6/490.

getirmektedir: “Bir gece babam Hz. Ebû Bekir bize bir parça et göndermişti. Resûlullah bu parçayı tuttu ve ben de onları kesip parçaladım veya o kesti ben tutmuştum.”¹¹³

Sorumluluğun oranı aileden aileye değişebilir. Önemli olan herkesin kendine düşen görevi yapmasıdır. Mesuliyetin paylaşılması hususunda Hz. Peygamber’in şu hadisi, konunun izahı için yeterlidir: “Erkek, ailede yöneticidir ve yönetiminden sorumludur. Kadın da evinde yöneticidir ve elinin altındakilerden sorumludur.”¹¹⁴ Modern zamanın insanı ve özellikle Müslümanı sorumluluk duygusunu geliştirmeye ve günlük hayatına yansıtmaya muhtaçtır. Ezcümle âdil bir şekilde görev dağılımının yapıldığı ve aile bireylerin görevlerine bağlı olduğu ve sorumluluklarını bildiği bir aile, aranan Müslüman aile modelidir.

5.6. İstişare

Eşler arası iletişimi kuvvetlendiren ve dağılmayı önleyen en etkili çözüm yollarından biri de istişaredir. “Onların işleri, aralarında danışma ile dir.”¹¹⁵ Ayrıca Kur’ân, süt emzirme hukukunu düzenleyen bir ayetinde; eşler tarafından alınan kararın istişare ile alınmasını istemektedir.¹¹⁶ İstişare yapmak bireyi küçük düşürmez bilakis yüceltir. Ayrıca bu husus riyâset makamına da zarar vermez. Zira birbirlerine danışan eşler, karşılıklı düşüncelere değer veren eşler demektir. Kişinin (kadın-erkek) eşine herhangi bir konuda danışması karşısındakini mutlu edecektir. İnsan doğal olarak olayları bazen iyi analiz edemeyebilir. Kadının düşündüğünü erkek, erkeğin düşündüğünü hanımı düşünemeyebilir. Aslında istişarede önemli olan, olaylara karşı farklı bakış açıları yakalamaktır ve bu da zenginliktir. Nitekim Hudeybiye antlaşmasının imzalanmasından sonra antlaşmadan memnun kalmayan sahabe üzülmüştü. Hz. Peygamber: “Haydi, artık kurbanlarınızı kesiniz, sonra tıraş olup ibramdan çıkınız” emrini verince sahabe tereddüt yaşamıştır. Allah Resûlü, bu emri üç defa tekrarlamış ve gereğinin yapılmadığını gören hanımı Ümmü Seleme: “Üzülme Ya Resulallah! Onlar üzüntülerinden böyle davranıyorlar. Siz kendi kurbanınızı kesin ve tıraş olun. Onlar size uyacaklardır.”¹¹⁷ demiş ve nitekim öyle de olmuştur. Hz. Peygamber’in eşi ile yaptığı bu istişare, onun hanımlarına verdiği değeri de açık bir şekilde bizlere göstermektedir.

Hz. Muhammed’e ilk vahiy geldiğinde durumu Hz. Hatice’ye anlatması önemli hadiselerin ilk önce eşe anlatılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hz. Hatice’nin “Allah seni utandırmaz.” cevabı eşlerin desteğini ifade etmesi açısından üzerinde durulması gereken önemli bir husustur.¹¹⁸ Öte yandan istişareye başvurmak zevc ve zevce için birbirlerine değer vermek gibi bir anlam da taşır. Bu değer de aileyi ayakta tutan, birbirine kenetleyen kuvvetli bir bağıdır. Hz. Peygamber, ifk hadisesinde Zeynep binti Cahş ile istişare yapmıştır. Allah

¹¹³ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâü ulûmi’-d-dîn*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, trs.), 2: 360.

¹¹⁴ Buhârî, “Cum’a”, 11; Müslim, “İmâre”, 20.

¹¹⁵ Şûrâ, 42/38.

¹¹⁶ Bakara, 2/233.

¹¹⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahimel-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, thk, Yûsuf el-Hût, (Beyrut: Dâru’t-Tâc, 1409/1989), 7/387, Hadis no: 36858.

¹¹⁸ Buhârî, “Bed’ü’l-Vahy”, 1; Müslim, “İmân”, 253.

Resûlü Hz. Âişe'ye atılan iftira karşısında işin hakikatini öğrenmek için Hz. Zeyneb'e: "Ey Zeyneb, bu hususta ne biliyorsun" demişti. O da: "Ey Allah'ın Rasûlü, ben kulağımla işitmediğim ve gözümlle görmediğim şeyden kendimi muhafaza ederim. Ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum!" demiştir.¹¹⁹

Hz. Peygamberin hayatında kadınlarla istişare örnekleri verdiğimiz misallerle sınırlı değildir. Nitekim o, kadınlarla istişare etmeyi emretmektedir: "Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin."¹²⁰ "Kızları hakkında kadınlara danışınız."¹²¹ Konumuzla ilgili özellikle kız çocuğunun evliliği söz konusu olduğunda annesi ile istişare edilmesini istenmektedir. Hz. Âişe şöyle demiştir: "Ya Rasulallah! Kadınlarla nikâh akitleri hususunda istişare edilir mi?" diye sordum. Hz. Peygamber: "Evet, buyurdu. Ben: "(Ya Rasulallah!) Bakire bir kız, evlilik konusu danışıldığında hayâsı sebebiyle sıkıntı çekebilir." dedim. Hz. Peygamber: "Onun susması, izin verdiği anlamına gelir" dedi.¹²² İnsanlık için güzel örnek olan Rasûlüllah'ın hayatı böyle olmasına rağmen, günümüzde "kadına danış fakat tersini yap!" şeklinde uydurma ve mesnedsiz bir ifadenin, nebevî eğitim metodundan uzaklığı ortadır.

5.7. Kıskançlıkta Dengeli Olmak

Ailenin çözülmesini engelleyen bir diğer husus da dengeli kıskançlıktır. Kıskançlık: insanın sahip olduğu, ancak kaybetmek istemediği bir varlık üzerindeki duygusal yoğunlaşmadır.¹²³ Bu itibarla kıskançlık içe dönük olup sahip olunan varlığının kaybedilmemesi, bir başkasına kaptırılmamasıdır. Dozu ayarlanmış bu duygunun, tıpkı doktorun yazdığı ilaç gibi azı yararlı çoğu ise zararlıdır. Kıskançlık inkârı mümkün olmayan insanî bir özelliktir. Bu sıfatın eşleri yıpratmaması ve aralarını bozmayacak düzeyde tutulması gerekir. Aşırı kıskançlık, eşler arası güvensizlikten, fazla sahiplenme duygusundan ya da psikolojik rahatsızlıktan kaynaklanabilir.

Bu insani duyguyu Hz. Peygamber'in hayatında örnekleriyle görüyoruz. Allah Resulüne bir gün eşlerinden birinden bir tabak yemek gelmiştir. Bunu gören Hz. Âişe, onu kıskanmış ve eliyle yemek tabağına vurmıştır. Kırılan tabak parçalarını toplayan Allah Resulü, Hz. Âişe'nin bu davranışını sabır ve anlayışla karşılamıştır.¹²⁴ Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'nin bu kıskançlığına karşı sözlü de olsa uyarıda bulunmaması kıskançlığı fitrî bir sebep olarak gördüğü şeklinde anlamayı mümkün kılmaktadır.¹²⁵

Yine Hz. Âişe anlatıyor: "Resûlullah gece benim yanımdaydı. Bir ara kendisini bulamadım. Diğer hanımlarının yanına gittiğini zannettim. İçimi bir kıskançlık sardı. Hemen kalkıp aramaya başladım, bulamadım; sonra dışarı çıktım. Kendisini Bakî Mezarlığı'nda buldum. Baktım ki; şehitler, mümin erkek ve kadınlar için dua ediyor. Kendisine görünmeden eve döndüm. Sonra eve gelince benim nefes nefese kaldığımı

¹¹⁹ Müslim, "Kitabu't-Tevbe", 56.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/97; 4/192.

¹²¹ Ebû Dâvud, "Nikâh", 23.

¹²² Buhârî, "İkrâh", 3; Nikâh, 41.

¹²³ Hilmi Yavuz, *İslam'ın Zihin Taribi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 103.

¹²⁴ Buhârî, "Nikâh", 108.

¹²⁵ 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 13/52.

gördü. Bu halin nedir? Nereden geldiğini söyleyecek misin yoksa latîf ve habîr olan haber versin mi? dedi. Bunun üzerine ben de durumu anlattım."¹²⁶ Ailenin kıskançlıktan dolayı zarara uğramaması için bu duyguyu insanoğlunun var oluşunun doğal bir sonucu olarak görüp, ona göre bir tavır sergilemek gerekir.

6. Ailede Çocuk Eğitimi

İslam, çocukları ilahî bir emanet olarak takdim ederken¹²⁷ onları biyolojik bir olgu olarak görmez. Bu itibarla çocuğun meşru bir ilişki sonucu dünyaya gelmesini, bunun bir hak olduğunu belirtir. Çocuk annenin transfer ettiği şefkat/merhamet ve babanın verdiği güven ile gelen mutluluktur.¹²⁸ Çocukları aileden bağımsız olarak düşünmez, bilakis onları, aileyi bir birine bağlayan ve çözülmesini engelleyen güçlü düğümler olarak görür. İslâm, dünyanın en güzel nimetlerinden biri olarak hayırlı evlatları görür. Nitekim çocuk doğar doğmaz (7. gününde) şükür amacıyla akıka kurbanı kesilmesi tavsiye edilir.¹²⁹ Saçları tıraş edilir ve saçının ağırlığına sadaka verilmek suretiyle hayata dua ile yoluna devam etmesi sağlanır. İslam, çocukları anne-babanın sorumluluğu alanında görmekte ve bu imtihanın zor oluşuna işaret etmektedir.¹³⁰ Ebeveynin görevi, onların temel ihtiyaçlarının karşılanması yanında, sevgiyle eğitip, ahlaklı bireyler olmalarını sağlamaktır. Bu ahlaki eğitim, manevi dinamiklere göre şekillenmelidir. "*Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.*"¹³¹ diyen Hz. Peygamber'in hayatından örnekler ile modern eğitim imkânları mezc edilerek çocuklar yetiştirilmelidir. Ayrıca bu konuda Hz. Peygamber'in "*Bir baba (anne) çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir şey vermemiştir.*"¹³² hadisi çocuk eğitimde ahlakın önemine vurgudur.

Çocukların eğitiminde ebeveynlerin önemini vurgulayan Hz. Peygamber, "*Her doğan, fıtratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.*"¹³³ buyurarak eğitimde hatta din seçiminde ebeveynin etkisini vurgulamıştır. Bu itibarla ebeveyn, çocuklara dini anlatırken onları korkutarak bu eğitimi verirlerse, onların zahirde Allah'a ve Resulüne itaat eder gibi görünmeleri sağlanmış olsa da işin hakikati farklı olabilir. Bu yöntem ile verilen eğitimden verimli neticelerin alınamayacağı bilinen bir husustur.

Ebeveyn, çocuklarını yetiştirirken onların yüreklerine dokunmalı ve dinlerine bağlı birer fert olarak yetişmeleri için çaba göstermelidir. Enes b. Malik, Hz. Peygamber'in ailesine karşı tutumunu şu şekilde dile getirmiştir: "*Aile fertlerine karşı, Hz. Peygamberden daha şefkatlisini görmedim.*"¹³⁴ Mezkûr rivayetten; Hz. Peygamberin eğitim metodunun merhamet odaklı

¹²⁶ Ebû Bekr Abdürrezâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, thk, Habiburrahman el-A'zamî, (Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983), 3/570.

¹²⁷ Enfâl, 8/28.

¹²⁸ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar*, 179.

¹²⁹ Buhârî, "Akıka", 1.

¹³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hadislerle İslâm*, 4/18.

¹³¹ Malik b. Enes b. Malik b. 'Âmir el-Esbahî, *Muvatta*, thk, Muhammed Fuâd Abdulbâkî, (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985), Hüsnü'l-Hulk, 8.

¹³² Tirmizî, "Birr", 33.

¹³³ Buhârî, "Cenâiz", 92; Ebû Dâvud, "Sünen", 17; Tirmizî, "Kader", 5.

¹³⁴ Müslim, "Fedâil", 62.

olduğunu öğrenmekteyiz. İslam, çocuk eğitiminde merhamet eksenli yöntemi esas alır. Zira merhamet sevginin en ileri boyutu olup ruhsal enerjidir ve özellikle çocuklar açısından en değerli kaynak ve ebeveynin çocuğa en değerli hediyesidir.¹³⁵ Ayrıca Allah Resûlü'nün eğitim metodunda eğlendirerek öğretmek vardır. Enes b. Malik'ten öğrendiğimize göre, Hz. Peygamber, zaman zaman Ensâr'ı ziyarete gider evlerine vardığında çocuklara selâm verir, başlarını okşar ve onlara duâ ederdi.¹³⁶ Çocuğun başının okşanması sevgiyi ve merhameti temsil eder. “*Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğün hakkını tanımayan bizden değildir*”¹³⁷ buyuran Hz. Peygamber, çocukların seviyesine iner onlarla şakalaşır.

Çocuk yetiştirmede esas alınması gereken bir diğer husus da anne-babanın çocuklarını iyi tanımlarıdır. Hoşlandıkları şeylerin ya da becerilerinin neler olduğunu bilmeleri sağlıklı yönlendirme açısından elzemdir. İlgisiz anne ve babanın çocukları kendi başlarına hareket ettiklerinden çoğu zaman doğru yolu bulamayabilirler. Aslında ailede en büyük sorun, anne-babanın problemi zamanında görmeyerek ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirmemeleridir.

Çocuklar konusunda ailenin dikkat etmesi gereken başka bir husus da çocuklar arası adalettir. “*Allahtan korkun ve çocuklarınızın arasında adaletli olun*”¹³⁸ nebevî ikaz, aileler için temel bir prensip halini almalıdır. Bilindiği üzere cahiliye döneminde kız çocuklarının aşağılanması âdet haline gelmişti. İslâm'ın hayatta vücut bulması ile birlikte bu çirkin âdet son bulmuş, aksine kız çocuğun anne-babaları müjdelenmişlerdir. Nitekim bir hadiste “*Kim ki üç tane kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve ona iyilikte bulunursa, o kişi için cennet vardır.*”¹³⁹ buyurulmaktadır. Bu hadiste kız çocuklarının lehine bir ayrımcılığa gidilmiştir.¹⁴⁰ İslâm'a göre tüm çocukların ve özellikle kız evladının ahlaklı birey olmaları ve arzu edilen bir şahsiyet kazanmaları için ciddi gayret ve itinalı bir özveri gerekir.

Sonuç

Aile; insanın içinde doğduğu, çocukluğu ve eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluktur. İslam dini, erkeği kadın, kadını da erkek için bir elbise gibi görmektedir. Nikâh, insanın hayatını sınırlayan ağır bir sözdür. Bir yuva kurmak ve yuvayı devam ettirmek zorlu bir süreçtir. Bu itibarla evlenecek kişinin, hayat arkadaşını iyi seçmesi gerekir. Müslüman, evliliği ibadet maksadıyla yapılan önemli bir akit olarak değerlendirmelidir. Aile bir toplumun medeni aynasıdır. Müslüman, aileyi; insanın sevinci, kederi, heyecanı, merhameti, en güzel ve en kötü

¹³⁵ Nevzat Tarhan, Makul Çözüm, (İstanbul: Timaş, 2007), 86.

¹³⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-küübâ*, thk, Hasan Abdulmu'im Şelbî, (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 7/386, Hadis No: 8291.

¹³⁷ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 1409/1989), 130; Ma'mer b. Ebî 'Amr Râşid el-Ezdî, el-Câmi', thk, Habibürrahman el-A'zamî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 11/298: Hadis No: 20589.

¹³⁸ Müslim, “Hibât”, 13.

¹³⁹ Ebû Davud, “Edep”, 129.

¹⁴⁰ Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî el-Azîmâbâdî, *'Avnu'l-ma'bûd şerbu Süneni Ebî Dâvud*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415, 14: 39.

duyguları öğreneceği yer olarak görmelidir. Bir başka ifade ile aile insanın sükûnet ve huzur bulacağı bir kurumdur. Aile, kin ve nefret değil, sevgi ve merhametin zuhur edeceği yerdir.

Eş seçimi ve aile olmanın gereklerinde esas alınan Kur'an ve sünnettir. Allah Resulü, Kur'an'ın öngördüğü aile modelini müşahhas hale getirerek bizzat kendi ailesinde rol-model olmuş, ülfet ve meveddet kaynağı olan ailenin niteliklerini beyan etmiştir. Hadis literatüründe yer alan aile ile ilgili rivayetler incelendiğinde ortak noktanın, sağlam aile ve sağlam toplum olduğu gerçeğidir. Sağlam bir aile müessesesini kurmayı başardıktan sonra mahiyeti itibariyle onun ruhuna aykırı düşen ve aile kurumunu yıkacak olan davranışlara karşı da Hz. Peygamber'in ikâzları hayati önem taşımaktadır.

İslam'a göre aile, bir müessese olmanın ötesinde, cennetin ya da cehennemin anahtarıdır. Ailenin tesisinde Allah'ın emriyle başlanması sorumluluğun boyutu noktasında önemli mesajlar içermektedir. Zira aile, ömür boyu sorumluluk isteyen önemli bir kurumdur. Ailenin, çocuklarla geniş aile hüviyeti kazanması ile birlikte, bireylerin de sorumlulukları artar.

İslâm, kadını erkeğin karşısı olarak değil, daha çok birbirini tamamlayan, sükûnetin kaynağı olarak görmektedir. Kur'an bu hakikati şöyle ifade etmektedir: "Onda 'sükun bulup durulmanız' için, size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da, O'nun ayetlerindedir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten ayetler vardır." Oysa İslam'dan önce kadın daha çok uğursuzluk olarak telakki edilmişti. Kur'an, kadın-erkek ayrımını cinsiyet üzerinden değil, erdemli davranışlar üzerinden yapmakta, üstünlüğün kriterini cinsiyet merkezli değil, takvayı esas alarak ortaya koymaktadır.

Ailede yer alan bireylerin birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Saygı ve sevgi kuralları çerçevesinde bunlara riayet edilmesi gerekmektedir. Aile içerisinde yerine getirilmesi istenen ödevler, adalet ve hakkaniyet ilkelerine göre paylaşılmalıdır. Sorumluk dağıtımı rekabet ve egoist yaklaşım ile değil, bir ve takva üzerinde yardımlaşarak icra edilmelidir. İslam, aile içerisinde istenmeyen olayların vuku bulması halinde, bu tarz problemlerin Kur'an ve hadislerin yol göstericiliğinde hoşgörü ve karşılıklı iletişim yolu ile çözülmesini tavsiye etmektedir. Aile olmanın olmazı olarak da sevgiyi, saygıyı ve vefa duygusuna bağlı kalmayı önerir. Ayrıca İslâm, empati kurmak, istişâre etmek ve sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi de ailenin dağılmasını engelleyen unsurlar olarak görür. Modern zamanın insanı ve özellikle Müslümanı sorumluluk duygusunu geliştirmeye ve günlük hayatına yansıtmaya muhtaçtır. Ezcümle âdil bir şekilde görev dağılımının yapıldığı ve aile bireylerin görevlerine bağlı olduğu ve sorumluluklarını bildiği bir aile, aranan aile modelidir.

Hadislerde ailenin neşe kaynağı olan çocukların eğitimi için merhamet odaklı bir metodun uygulanması istenmektedir. Ebeveynlerin çocuklarına karşı ödevleri hatırlatılmış, hayatın tüm alanlarında olduğu gibi burada da yegâne örneğin Hz. Peygamber olduğu vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Acar, İbrahim. İslâm Aile Hukuku. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Ağırman, Cemal. “İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri”.
- C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006, C. 10, S. 2.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî.
- el-Müsned*. thk, Şuayb el-Arnaût ve ‘Âdil Mürşid, Beyrut: Muessetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü’l-mefâtih şerbu*
- Mışkâtü’l-Mesâbih*. Beyrut: Dâru’l-Fıkr, 1422/2002.
- Ayhan, Mehmet, Hz. Peygamber’in Ahlakının Aile Hayatına Yansıması, *Tüm Yönleriyle Hz. Peygamber ve Ahlakı*. Edî. Abdülkadir Macit, İstanbul: Ensar, 2019.
- Aynî, Bedrüdîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *‘Umdetü’l-kârî şerbu Saîbi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, 1421/2001.
- Azîmâbâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî. *‘Avnu’l-ma’bûd şerbu Süneni Ebî Dâvud*. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1994.
- Bâcî, Ebü’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tücebî. *el-Müntekâ şerbu’l-Muvattâ*. Kahire: Dâru’l-Kitâbî’l-İslâmî, trs.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu’abu’l-İmân*, thk, Muhtâr Ahmed en-Nedvî, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre el-Cu’fî. *el-Câmiu’s-Sabîh*. thk, Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2002.
- , *el-Edebü’l-Müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmî, 1409/1989.
- , *et-Târîhu’l-kebîr*. Dekin: Dâiretü’l-Me’ârifî’l-Osmâniyye, 1407/1986.
- Buveytî, Muhammed Emin el-Mekkî. *Şerbu Süneni İbn Mâce*. Cidde: Dâru’l-Minhâc, 1439/2018.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî. *Müsnedü’l-Dârimî*. thk, Nebîl Hâşim, Beyrut: Daru’l-Beşâir, 1434/2013.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşije ale’s-Şerbi’l-kebîr*. Beyrut: Daru’l-fıkr, trs.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd*, thk, Muhammed Abdulmuhsin. Medine-i Münevvere: Hicre, 1420/ 1999.
- Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *Müsned*. thk. Hüseyin Selîm Esed, Dimeşk: Dâru’l-Me’mûn, 1404/1984.
- Ebu’l-Ferec el-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Keşfu’l-müşkil min hadisi’s-Sabîhayn*. thk. Alî Hüseyin el-Bevvâb, Riyad: Dâru’l-Vatan, trs.

Elbânî, Nâsirüddîn. *Silsetü'l-ehâdîsi'l-da'îfa ve'l-mevzûa ve eseruba's-seyyie fi'l-ümme*. Riyad: Dâru'l-Me'ârif. 1412/1992.

-----, *İrvân'l-galîl*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1985.

Emîr es-San'ânî, İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl. *et-Tenvîr şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*. thk. Muhammed İshâk Muhammed İbrahim, Riyad: Dâru's-Selâm, 1432/2011.

Ezdî, Ma'mer b. Ebî Amr Râşid. *el-Câmi'*; (Abdürrezzâk'ın el-Musannef ile birlikte) Habibürrahman el- A'zamî, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâü ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, trs.

Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh. *el-*

Müstedrekala's-Sahâbayn. thk, Mustafa Abdülkadir 'Atâ. Beyrut: el-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. *Me'âlimü's-Sünen*. Halep: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1351/1932.

Hattâbî, *A'lâmu'l-hadîs*. thk. Muhammed Sa'd b. Abdurrahman Âli Su'ûd, Suudi Arabistan, 1409/1988.

Herevî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî. *Tehzîbü'l-lugat*. thk, Muahmmmed 'İvad, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbu'l-Fevâid*, thk, Hüsameddin el-Kudsî, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.

Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî. *eż-Zevâcir 'an İktirâfi'l-Kebâir*, Dimeşk: Daru'l-Fıkır, 1417/1987.

İbn Abdî'l-Berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed. *el-İstî'ab fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk, Alî Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Daru'l-Ceyl, 1412/ 1992.

İbn Dâkik el-İyd, Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî. *İhkâmu'l-abkâm şerhu 'Umdeti'l-Abkâm*. Mısır: Matba'atü Sünneti Muhammediyye, trs.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*, thk, Yûsuf el-Hût, Beyrut: Daru't-Tâc,1409/1989.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.

İbn Rahuveyh, İshâk b. İbrâhîm b. Muhalled b. İbrâhîm. *Müsnedu İshâk b.Râbeveyh*. thk, Abdulgafûr b. Abdulhak el-Belûşî, Medine-i Münevvere, 1412/1991.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk, Ali Şirî, Beyrut: Dâruİhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388/1968.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen*, thk, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1952.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.

İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *et-Tavdîb li şerhi'l-Câmi'i's-Sahîb*. Dımeşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008.

İbn Veheb, Ebû Muhammed Abdullah b. Veheb b. Müslim el-Misrî. *el-Câmiu fî'l-Hadis*, thk, Mustafa Hasan Hüseyin, Riyad: Dâru İbnî'l-Cevzî, 1416/1995.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'iu's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Kâsım, Hamza Muhammed. *Menâru'l-kârî şerhu muhtasar Sahibi'l-Buhârî*. Dımeşk: Mektebetu Dârî'l-Beyân, 1410/1990.

Kenkûhî, Reşîd Ahmed. *el-Kevkebü'd-durrî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*. thk. Muhammed b. Zekeriyâ b. Muhammed Yahyâ el-Kândehlevî, Hindistan: Matba'atu Nadveti'l-Ulemâi'l-Hind, 1395.

Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî. *Müsnedü's-Şihâb*. thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1407/1986.

Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014.

Malik b. Enes, b. Malik b. Âmir el-Esbahî. *Muwatta*. thk, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünya ve'd-dîn*. Beyrut: Mektebetü'l-Hayât, 1986.

Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-Abvezî bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'arifin b. Nûriddîn Alî. *Feyzu'l-Kadîr şerhu'l-Câmi'is-Sağîr*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1356.

Müttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-Ümmâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Af'âl*. thk, Bekrî Hayâtî, Beyrut: Muessetü'r-Risâle, 1401, 1981.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîb-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, trs.

Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk, Hasan Abdulmun'im Şelbî, Beyrut: Muessetü'r-Risâle, 1421/2001.

Nevevî, Muhyüddîn Yayha b. Şeref. *Minhâc şerhu Sahîb-i Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1392.

Sâ'âtî, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Bennâ. *el-Fethurrahman er-Rabbânî*. Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2016.

Sâbık, Seyyid. *Fıkhu's-Sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1397/1997.

San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Hindistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşfe'l-Beyân 'an Tefsiri'l-Kurân*, Ebû Muhammed b. Âşûr, Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1414/1993.

Subkî, Mahmud Muhammed Hattab. *el-Menbelü'l-'azbü'l-mevrûd şerhu Süneni'l-İmam Ebî Dâvud*. thk. Emin Mahmud Muhammed Hattab, Kahire: Matba'atü'l-İstikâme, 1351-1353.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *ed-Dîbâç 'alâ Sabîb-ı Müslim*. thk. İshâk el-Huveynî, Suudi Arabistan: Dâru İbn 'Affân, 1416/1996.

Şâfîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ümm*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410/1990.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Neylu'l-Evtâr*, thk. Usâmuiddin es-Subâbitü, Mısır: Dâru'l-Hadis, 1413/1993.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk, Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi, Kahire: Mektebetü'l-Teymiyye, 1415 /1994.

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk, Târik b. İvadullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995.

Tebrîzî, Muhammed b. Hatîb el-'Umerî. *Mişkâtü'l-Mesâbîb*. thk. Nasirüddîn Elbânî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmiu's-Sahîb*, thk, Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Mısır: Mektebetü'l-Mustafa el-Halebî, 1388/1968.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: İfav Yayınları, 2012.

Yavuz, Hilmi. *İslâm'ın Zihin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Yeniçeri, Celâl. *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf. *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ'l-Muwatta*. thk. Tâhâ 'Abdurrauf Sa'd, Kahire: Mektebetü's-Sikâfeti'd-Dîniye, 1424/2003.